

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Кафедра соціальних технологій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О.М. Котикова

«_____» _____ 2020р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»

Тема: «ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ»

Виконавець: Рибалко Ангеліна Олегівна

Керівник: кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальних технологій

Санжаровець Валентина Миколаївна

Нормоконтролер: _____ Н. Є. Новікова

КИЇВ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ.....	6
1.1. Зміст поняття обдарованість в сучасних соціально- педагогічних дослідженнях.....	6
1.2. Ознаки обдарованих дітей та їх подальший розвиток.....	14
1.3. Особливості навчання обдарованих дітей в закладах освіти	28
Висновок до першого розділу.....	43
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	45
2.1. Сучасні технології роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти.....	45
2.2. Технології соціально-педагогічної роботи з обдарованими дітьми.....	63
2.3. Рекомендації для соціальних працівників до соціально- педагогічної роботи з дітьми в закладах освіти.....	74
Висновок до другого розділу.....	79
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Глобальні соціально-економічні перетворення у нашому суспільстві виявили потребу в людях творчих, активних, неординарно мислячих, які здатні нестандартно вирішувати поставлені завдання та на основі критичного аналізу ситуації формулювати нові перспективні задачі.

Проблема раннього виявлення та навчання талановитої молоді пріоритетна в сучасній освіті. Від її вирішення залежить інтелектуальний та економічний потенціал держави. На сучасному етапі розбудови освіти можна спостерігати підвищений інтерес до проблем обдарованості, її виявлення, навчання та розвитку обдарованих дітей, проблемам підготовки педагогів до роботи з ними.

У державних документах про діяльність середніх загальноосвітніх закладів підкреслюється, що вирішення проблеми формування творчої особистості, розвиток здібностей та обдарувань юного громадянина значною мірою залежить від учителя, творча діяльність якого стає міцним засобом формування і розвитку здібностей та обдарованості школярів. Гуманізація та демократизація педагогічної праці, спрямованість її на розвиток особистості дитини сприяють створенню мережі нетрадиційних типів шкіл, розробці альтернативних систем освіти, авторських методик навчання. Проблема виявлення і розвитку обдарованих дітей вимагають сьогодні від учителя вміння працювати в творчому режимі, нестандартних напрямках, постійно удосконалювати професійну діяльність, створювати свою творчу лабораторію, опанувати специфічними формами і методами роботи з обдарованими дітьми у навчально-виховному процесі.

Однак, аналіз професійної діяльності соціальних працівників загальноосвітніх шкіл свідчить про те, що вони не завжди підготовлені до роботи з обдарованими дітьми: додержуються, як правило, авторитарного стилю керівництва навчально-виховним процесом, не володіють методиками виявлення сфер обдарованості учнів, не враховують особливості дітей, не сприяють індивідуально-особистісному розвитку кожної дитини. Це значною мірою зумовлено тим, що професійно-педагогічні знання, яких набувають майбутні соціальні працівники в закладах вищої освіти, не враховують проблему підготовки до роботи з обдарованими дітьми.

Актуальність дослідження. Обдарована особистість є великою цінністю суспільства. Відтак, освіта обдарованих виступає об'єктивним гарантом його

подальшого соціально-економічного й культурно-політичного розвитку. Відповідно актуалізується, переглядаються її концептуальні та методологічні засади, уможлиблюється її реформування і дотичні до нього зміни у вихованні особистості в напрямі орієнтування на її різносторонній потенціал, розвиток обдарованості й таланту. Відповідно сутність навчання й виховання обдарованих дітей полягала в доведенні рівня впливу традиційних освітніх інститутів до мінімального. Стимулювались самоосвіта, неформальна освіта, впровадження інформаційних технологій, цікавих проектів та ініціатив.

Основні теоретичні питання, пов'язані з проблемою виявлення і розвитку обдарованих школярів, висвітлено в науковій літературі багатьма вченими, зокрема в ряді психолого-педагогічних студій С. Рубінштейна, Дж. Фріман, А. Савенкова, В. Чудновського, Н. Шумакової та ін., де відзначається, що обдарованість – це швидше приховані потенційні можливості особистості, цілісний вияв яких можливий завдяки наявності в педагога великого досвіду та спеціальних знань з цього питання.

Соціально-педагогічні підходи до визначення сутності “природи” обдарованості відзначаються певною неоднозначністю; ми виходимо в нашому дослідженні з теорії про здібності і обдарованість Б. Теплова, В. Рибалка, Н. Лейтеса, О. Матюшкіна, В. Моляко. Сьогодні під керівництвом академіка В. Моляко та його послідовників О. Кульчицької, М. Гнатка, О. Музики та ін. В Україні створено вітчизняну наукову школу, яка займається дослідженням проблеми обдарованості та розвитком творчого потенціалу особистості. Актуальність теоретичних і методичних проблем навчання обдарованих учнів зумовили вибір теми дипломної роботи.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з обдарованими дітьми в закладах освіти.

Предмет дослідження: технології соціальної роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності технологій соціальної роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти.

Завдання дослідження:

- визначити сутнісні ознаки обдарованості;
- проаналізувати соціально-психологічні особливості обдарованих дітей;
- охарактеризувати технології соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей;
- зобразити модель «обдарованості».

Методи і методики дослідження: у процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутої гіпотези були застосовані теоретичні методи: *теоретичні методи* (синтез, порівняння, моделювання, узагальнення) використовувалися з метою вивчення наукової літератури; *емпіричні методи* (тестування, індивідуальні бесіди, аналіз документації).

Гіпотеза дослідження: інноваційні технології соціально-педагогічної роботи впливають на формування обдарованих дітей у закладах освіти.

Теоретична та практична цінність роботи. Практичне значення роботи на тему «Технології соціальної роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти» полягає у аналізі сучасної соціальної роботи в Україні, визначення її головних викликів та аналіз можливостей впровадження інноваційного досвіду методів соціально-педагогічної роботи.

Структура і обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків. Загальний обсяг роботи складає 88 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

1.1. Зміст поняття обдарованість в сучасних соціально-педагогічних дослідженнях

В сучасних умовах навчально-виховного процесу вивчення і використання індивідуальних особливостей дітей набувають все більшого значення. Сьогодні завдання освіти більше спрямовані не на оволодіння все зростаючою сумою знань, а на розвиток здібностей і пізнавальних інтересів школярів, підвищення їх активності в пізнавальній і практичній діяльності. Ефективність же такої навчальної роботи залежить, перш за все, від ступеня індивідуалізації пізнавальної діяльності, яка забезпечує відповідність вимог до кожного учня за його можливостями.

У нашій країні вивченню природи дитячих здібностей та обдарованості, розробці питань побудови процесу навчання і виховання, спрямованого на всебічний розвиток природних задатків, приділялася недостатня увага. Це пов'язано з тим, що протягом 30-80 рр. ХХ ст. у СРСР панувала ідеологія знеособленого усередненого підходу. Прихильники такої позиції називають даний підхід ідеєю рівних можливостей. Проте останнє передбачає якомога повніше розкриття всіх можливостей кожного, і аж ніяк не рівні результати.

За роки існування незалежної Української держави ситуація суттєво змінилася. Серед завдань реформування системи освіти одне з провідних місць посіла проблема формування нової генерації національної еліти. Сьогодні під керівництвом академіка В.О. Моляко та його послідовників О.І. Кульчицької, М.А. Гнатка, О.Л. Музики та ін. в Україні створено вітчизняну наукову школу, яка займається дослідженням проблеми обдарованості та розвитком творчого потенціалу особистості.

В сучасних умовах зростає інтерес до виховання і навчання обдарованих дітей. Тому робота з творчою особистістю, з тими дітьми, які виділяються насамперед підвищеним рівнем розумового розвитку є пріоритетним напрямком інноваційних навчальних закладів, тобто ліцеїв, гімназій тощо. Але багато талановитих та здібних дітей навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах. Тому необхідно розробляти стратегію,

принципи, етапи, організаційно-структурні, соціально-психологічні, науково-методичні, управлінські аспекти роботи з обдарованими, талановитими та здібними дітьми в межах загальноосвітнього навчального закладу, що не передбачає перехід учнів в спеціалізовані школи та класи.

Проблема обдарованості знаходиться у центрі уваги соціальних працівників, психологів та соціальних педагогів вже достатньо тривалий час. Перші кроки у розв'язанні даного питання було зроблено ще у другий половині XIX століття, коли побачила світ книга Ф. Гальтона „Спадковість таланту. Її закони і наслідки" (1869). Сьогодні ж проблема виховання обдарованої особистості стала невід'ємною частиною нашого життя, нагальною потребою сучасного етапу розвитку людства, від вирішення якої певною мірою залежить і подальший розвиток нашої цивілізації. Саме тому розвиток творчих здібностей людини набуває особливої актуальності, потребує якісно нового підходу до освіти на основі інтеграції зусиль учених, педагогів, громадськості всіх країн. Для України, яка прагне до статусу розвиненої, правової і демократичної держави, створення системи розвитку обдарованої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на цьому шляху. Нині і сама доля України залежить від того, наскільки ефективно будуть реалізовані інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного громадянина. Ось чому великого значення набуває науково-педагогічне вирішення цієї проблеми, зокрема вияв і розвиток здібностей і таланту кожної дитини, дослідження теоретичних основ ефективної державної системи підтримки талановитої молоді, а також вдосконалення процесу підготовки соціального працівника до реалізації поставлених завдань.

Талановиті діти – це величезне загальнолюдське багатство, неоціненний національний статок. Сам факт їх існування гарантує людству гідне існування. Кожна дитина обдарована по-своєму. Для того щоб зберегти національне багатство, примножити його і використовувати з максимально можливою користю, необхідно навчитися допомагати особистості віднайти себе і правильно оцінити, обережно підтримувати її розвиток.

Нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарувань і талантів. В Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України "Про освіту", Національна програма "Діти України", Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді.

Метою роботи є формування цілісної, саморегульованої системи щодо виявлення і підтримки обдарованих дітей; розвитку та реалізації її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, соціальних працівників та викладачів вищих навчальних закладів; активізації навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру; підготовки наукових, педагогічних та науково-технічних кадрів.

Відповідна робота щодо реформування вищої освіти в Україні має здійснюватися у кількох напрямках, серед яких пріоритетними визначено такі: необхідність створення державної системи добору і навчання талановитої молоді, розроблення і запровадження механізмів її державної підтримки. Підкреслюється необхідність удосконалення і розвитку вітчизняних традицій з пошуку, підтримки і розвитку обдарованих дітей та молоді; сприяння їх залученню до участі у всеукраїнських і міжнародних олімпіадах, конкурсах, турнірах тощо.

Потребу у забезпеченні однакового доступу до освіти дітей і молоді з за рахунок забезпечення варіативності здобуття базової освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей. Для цього передбачено створення цілісної багаторівневої системи закладів різних типів та форм власності для забезпечення розвитку здібностей, талантів та обдарувань дітей та молоді, а також індивідуалізацію навчання обдарованої учнівської та студентської молоді.

Необхідність залучення кращих інтелектуальних та духовних сил суспільства в освітню сферу. При цьому визнається, що у системі педагогічної освіти повільно впроваджуються багатоваріантні моделі і програми здобуття педагогічної освіти, не забезпечується диференційована підготовка педагогічних працівників для роботи з обдарованими дітьми у навчальних закладах нового типу.

Проблема обдарованості має декілька аспектів, а саме:

- 1) визначення поняття “обдарованість”;
- 2) виявлення обдарованих дітей;
- 3) аналіз сфер життя чи наукових галузей, де обдарованість як специфічний “вимір” людини реалізується;
- 4) робота з обдарованими дітьми;
- 5) місце обдарованої особи у суспільстві;
- 6) аналіз обдарованості у межах дихотомії “природне-штучне”, який має визначити, чи є обдарованість переважно преформованим, генетично обумовленим явищем, чи вона може формуватися;
- 7) розробка “психолого-педагогічної ідеології” певного гіпотетичного напрямку у навчанні та вихованні дитини, що забезпечує розвиток “стану” обдарованості, якщо останню дійсно можна формувати.

Аналіз останнього аспекту є найбільш доцільним, оскільки йдеться про можливість розробки певної методики, яка б сприяла розкриттю обдарованості дитини та її формуванню. Частині педагогів вдалося досягти значних успіхів у справі розвитку дитячих здібностей, у розробці прогресивних технологій навчання та виховання. Але жодна з цих технологій не вилилась у пріоритетну педагогічну концепцію. Розробка технологій соціальної роботи у наш час залишається справою переважно індивідуального пошуку, який важко висловити у термінах педагогічної теорії, а тому й важко зрозуміти його механізми.

На рубежі XX—XXI ст. окреслилися принципово нові риси світової цивілізації, пов'язані з особливостями функціонування постіндустріальних

суспільств, інформаційних технологій, процесів глобалізації, що дає підстави стверджувати про формування нової цивілізації. Найбільшого успіху досягатимуть держави, які мають висококваліфіковані кадри у високотехнологічних галузях виробництва. Тому проблема обдарованості, творчості, інтелекту виходить на передній план у державній політиці, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, захист талантів.

Закон України «Про освіту» передбачає з метою розвитку здібностей, обдарувань і таланту дітей створення профільних класів (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, навчально-виховних колективів, об'єднань. Найбільш обдарованим дітям держава надає підтримку і заохочує їх (виділяє стипендії, направляє на навчання і стажування до провідних вітчизняних і зарубіжних освітніх центрів)

Обдарованість — індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

У педагогіці виділяють кілька типів обдарованості: раціонально-мислительний (необхідний вченим, політикам, економістам); образно-художній (необхідний дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам); раціонально-образний (необхідний історикам, філософам учителям); емоційно-почуттєвий (необхідний режисерам, літераторам). Російський педагог Ю. Гільбух виділяє загальну (розумову) і спеціальну (художню, соціальну, спортивну) обдарованість. Кожен з типів охоплює по кілька видів обдарованості, а кожен вид тлумачиться як спеціальні здібності.

В умовах загальноосвітньої школи важливо правильно організувати роботу учителя з обдарованими дітьми, не тільки створюючи необхідні умови для їх розвитку, а й психологічно готуючи їх до наполегливої праці, самовиховання.

Обдаровані діти — діти, в яких у ранньому віці виявляються здібності до виконання певних видів діяльності. Вони вирізняються серед однолітків яскраво вираженими можливостями в досягненні результатів на якісно вищому рівні, який перевищує певний умовний «середній» рівень, їх успіхи не є випадковими, а виявляються постійно.

Обдаровані діти характеризуються порівняно високим розвитком мислення, тривким запам'ятовуванням навчального матеріалу, розвинутими навичками самоконтролю в навчальній діяльності, високою працездатністю тощо, їм властива висока розумова активність, підвищена схильність до розумової діяльності, неординарність, свобода самовияву, багатство уяви, сформованість різних видів пам'яті, швидкість реакції, вміння піддавати сумніву і науковому осмисленню певні явища, стереотипи.

Вони завжди виявляють уважність, зібраність, готовність до напруженої праці, що переростає в працелюбність, в потребу працювати безустанно, без відпочинку. Мислення їх відзначається високою оперативністю (продуктивністю). Коло їх пізнавальних інтересів не обмежується однією проблемою, постійно розширюється, що є стимулом розумової активності.

Тому учні повинні мати сприятливі морально-психологічні умови для активної навчальної діяльності, виконуючи роботу більшу за обсягом та інтенсивністю.

Соціальні та психолого-педагогічні підходи до визначення сутності “природи” обдарованості відзначаються певною неоднозначністю; ми виходимо в нашому дослідженні з теорії про здібності і обдарованість Б. М. Теплова, Н. Лейтеса, О. Матюшкіна, В. Моляко.

Аналіз наукових досліджень цих вчених дає змогу виявити структурні типи обдарованості та сформулювати таке розуміння їх сутності.

Обдарованість можна розглядати як високий розвиток здібностей людини, що дає їй змогу досягти особливих успіхів у діяльності.

Загальна обдарованість – високий розвиток інтелектуальних здібностей за умови достатнього обсягу знань.

Творча обдарованість – високий розвиток творчих здібностей, схильностей і прагнень до творчої роботи.

У своєму дослідженні ми відзначаємо, що обдарована дитина – це дитина, яка виділяється серед своїх колег яскраво вираженими успіхами в досягненні результатів на якісно вищому рівні, який перевершує певний умовний “середній” рівень (за В.О.Моляко).

У процесі аналізу різних підходів до визначення сутності природи обдарованості ми прийшли до висновку, що обдарованість дитини проявляється і розвивається насамперед у творчій діяльності і обумовлюється мотивацією навчальної діяльності, характерологічними та індивідуальними особливостями прояву обдарованості.

При підготовці соціального працівника до роботи з обдарованими дітьми необхідно конкретизувати індивідуально-особистісні риси прояву обдарованості, сукупність яких визначає його творчі можливості, і на розвиток яких соціальному працівнику слід звернути увагу у навчально-виховному процесі. В дослідженнях О. М. Матюшкіна, В. О. Моляко виділяються творчі якості особистості, які характеризують спрямованість на творчу діяльність.

Серед них: адекватна Я-концепція, потяг до процесу творчості, сміливість, самостійність, готовність до ризику, ініціативність, цілеспрямованість, наполегливість, працелюбність, вимогливість до себе, спостережливість, енергійність, самовідданість, емоційна активність, здатність до виявлення протиріч, критичність мислення, розвинута інтуїція та інші (всього понад 60 якостей).

У результаті досліджень науковцями виділено такі характерні особливості обдарованих дітей:

- часто «перескакують» через послідовні етапи свого розвитку;
- у них чудова пам'ять, яка базується на ранньому мовленні;

- рано починають класифікувати інформацію, що надходить до них;
- із задоволенням захоплюються колекціонуванням, при цьому їхня мета — не приведення колекції в ідеальний порядок, а її реорганізація, систематизація на нових підставах;
- мають великий словниковий запас, із задоволенням читають словники та енциклопедії, придумують нові слова і поняття;
- можуть займатися кількома справами одразу, наприклад, стежити за декількома подіями, що відбуваються навколо них;
- дуже допитливі, активно досліджують навколишній світ і не терплять жодних обмежень своїх досліджень;
- у ранньому віці здатні простежувати причинно-наслідкові зв'язки, робити правильні висновки;
- можуть тривалий час концентрувати свою увагу на одній справі, вони буквально «занурюються» у своє заняття, якщо воно їм цікаве;
- мають розвинуте почуття гумору;
- постійно намагаються вирішувати проблеми, які їм поки що не під силу;
- відрізняються різноманітністю інтересів, що породжує схильність починати кілька справ одночасно;
- часто роздратовують ровесників звичкою поправляти інших і вважають себе такими, що завжди мають рацію;
- їм бракує емоційного балансу, вони часто нетерплячі та поривчасті.

1.2. Ознаки обдарованих дітей та їх подальший розвиток

Прояви розумової обдарованості у дитини пов'язані з надзвичайними можливостями дитячих років життя. Потрібно мати на увазі, що в ранні

дошкільні роки стрімке розумовий розвиток відбувається у всіх дітей, надаючи вирішальний внесок дитячих років у становлення інтелекту.

Основні труднощі виявлення в пору дитинства ознак обдарованості полягає в тому, що в них непросто виділити власне індивідуальне, відносно не залежне від вікового. Так, спостерігається у дитини висока розумова активність, особлива готовність до напруги - це внутрішня умова розумового зростання. І не відомо, чи виявиться воно стійкою особливістю на наступних вікових етапах.

Творчі устремління дитини, продукування їм нових ходів думки також можуть бути віднесені до провісників обдарованості, але це ще не факт, що вони отримають подальший розвиток. При цьому ранні прояви обдарованості ще не визначають майбутніх можливостей людини: надзвичайно важко передбачити хід подальшого становлення обдарованої особистості.

Предметом гострих дискусій залишається питання про природу й передумови обдарованості. Сучасні дослідження в цій області спрямовані на те, щоб за допомогою електрофізіологічних, психогенетических та інших методів розкрити співвідношення біологічного та соціального в природі обдарованості.

Обдаровані діти, демонструють видатні здібності в якійсь одній області, іноді нічим не відрізняються від своїх однолітків у всіх інших відносинах. Однак, як правило, обдарованість охоплює широкий спектр індивідуально-психологічних особливостей (хоча: «талановита людина талановита в усьому»). Більшості обдарованих дітей притаманні особливі риси, які відрізняють їх від більшості однолітків. Як правило, їх відрізняє висока допитливість і дослідницька активність. Психофізіологічні дослідження показали, що у таких дітей підвищена біохімічна і електрична активність мозку.

Брак інформації, яку можна засвоїти і переробити, такі діти сприймають болісно. Тому обмеження їхньої активності загрожує негативними реакціями невротичного характеру. Обдарованих дітей в

ранньому віці відрізняє здатність простежувати причинно-наслідкові зв'язки і робити відповідні висновки; вони особливо захоплюються побудовою альтернативних моделей і систем. Для них характерна більш швидка передача нейронної інформації, їх внутрішньомозкова система є більш розгалуженою, з великою кількістю нервових зв'язків. Обдаровані діти зазвичай мають відмінну пам'ять, яка заснована на ранньому оволодінні мовою і абстрактним мисленням. Їх відрізняє здатність класифікувати і категоризувати інформацію і досвід, вміння широко користуватися накопиченими знаннями.

Найчастіше увага до обдарованих дітей приваблює їх великий словниковий запас, що супроводжується складними синтаксичними конструкціями, а також уміння ставити питання. Багато обдаровані діти з задоволенням читають словники та енциклопедії, придумують слова, які повинні, на їхню думку, виражати їх власні поняття і уявні події, віддають перевагу іграм, що вимагають активізації розумових здібностей.

Обдарованих дітей також відрізняє підвищена концентрація уваги на чому-небудь, наполегливість у досягненні результату в тій сфері, яка їм цікава. Однак властиве багатьом з них різноманітність інтересів іноді призводить до того, що вони починають кілька справ одночасно, а також беруться за дуже складні завдання. У них також є прихильність до чітких схем і класифікацій. Наприклад, вони можуть бути захоплені складанням яких-небудь таблиць історичних фактів, дат, виписуванням в різній послідовності привернули їхню увагу відомостей.

Дуже важливо своєчасно вловити, не упустити риси відносного сталості індивідуальності у дітей, які випереджають в розумовому відношенні свій вік. Обдарованість дитини - це досить стійкі особливості саме індивідуальних проявів неабиякого, зростаючого з віком інтелекту. Виявлення обдарованих дітей та подальший розвиток їх здібностей та обдаровань є однією з проблем сучасної психолого-педагогічної науки. Чим раніше починається розвиток здібностей і талантів, тим більше шансів на їх

оптимальний розвиток, саме тому так важливо виявити обдарованість дітей на ранньому етапі.

Проблеми виявлення обдарованості ускладнюються неоднозначністю розуміння самого терміну «обдарованість», відсутністю фактору або групи факторів, які були б визначені як складові обдарованості.

Не зважаючи на те, що в сучасній науці існує понад сто визначень поняття «обдарованість», досі не створено валідного і прогностичного тесту для виявлення цього явища. Це пояснюється постійною трансформацією самого поняття у зв'язку з розвитком суспільства, ускладненням його змісту, варіативністю критеріїв для його оцінки.

Керол Текекс, досліджуючи талановитих дітей, виділяє три взаємопов'язаних критерія: випереджаючий розвиток пізнання, психічний розвиток і фізичні дані. Однак, можна зауважити, що існують випадки, коли в дітей не спостерігається інтенсивного розвитку всіх трьох компонентів, хоча вони швидко і успішно оволодівають знаннями, набувають необхідних вмінь і навичок.

Л.С. Виготський високий рівень розвитку здібностей, розглядає як швидкість переходу зони найближчого розвитку в зону актуального розвитку.

Д. Векслер вважає, що IQ – найголовніший показник обдарованості, величина його повинна досягти. Однак, коефіцієнт інтелекту не впливає на рівень розвитку здібностей у художній діяльності.

Гіллфорд, Б.М. Теплов вважають, що обдарованість може бути виявлена тільки професійно підготовленими людьми, які спостерігають за такими основними параметрами :

- рівнем розвитку здібностей;
- потенційними можливостями в досягненні високих результатів і вже продемонстровані досягнення в одній або декількох галузях (інтелектуальній, академічній, художній та ін.).

Отже, для з'ясування рівня обдарованості бажано проаналізувати здібності в різноманітних галузях: інтелектуальній, академічних досягнень, спілкування і лідерства, художньої діяльності, руховій.

Розглянемо основні показники здібностей дітей у різних сферах діяльності.

Інтелектуальна сфера. Дитина виділяється гостротою мислення, спостережливістю, винятковою пам'яттю, виявляє різнобічну допитливість, часто з головою занурюється у роздуми, з охотою і легко навчається, вирізняється вмінням послідовно і логічно викладати думки, демонструє здібності у практичному застосуванні знань, знає багато того, що недоступне для розуміння одноліткам.

Сфера академічних досягнень. Читання: дитина багато і часто читає, використовує багатий словниковий запас і складні синтаксичні конструкції; розуміє і швидко запам'ятовує все, що їй читають; здатна довго утримувати у пам'яті символи і букви; демонструє вміння читати. Математика: дитина виявляє інтерес до обчислень, вимірів, виявляє незвичайне для свого віку розуміння математичних відношень, демонструє легкість у сприйнятті і запам'ятовуванні математичних символів; часто використовує математичні навички і поняття в процесі занять, які не стосуються математики. Природознавство: дитина уважна до предметів і явищ; виявляє інтерес або виняткові здібності до класифікації; може довго концентрувати увагу на предметах, пов'язаних з природою; часто задають питання про походження або функції предметів; демонструє випереджаючий вік розуміння причинно-наслідкових зв'язків; добре запам'ятовує абстрактні поняття.

Творчість. Дитина допитлива; демонструє високий енергетичний рівень; знаходить свій спосіб розв'язання; продукує багато ідей.

Спілкування і лідерство. Дитина легко пристосовується до нових ситуацій; в оточенні посторонніх людей зберігає впевненість у собі; має тенденцію керувати іграми і заняттями інших; з легкістю спілкується і з

однолітками, і з дорослими; приймає на себе відповідальність; інші діти часто звертаються за порадою і допомогою.

Сфера художньої діяльності. Дитина виявляє особливий інтерес до візуальної інформації; багато часу тратить на малювання і ліпку; серйозно ставиться до художніх занять, занять музикою, співами.

Рухова сфера. Дитина виявляє інтерес до діяльності, яка потребує точної моторики; володіє гарною зорово-моторною координацією; любить рух; прекрасно утримує рівновагу при виконанні фізичних вправ; для свого віку мають відмінну силу.

Крім спостереження за вище названими параметрами існують інші способи виявлення обдарованості:

- опитування батьків;
- бланки оцінки талановитості, які заповнюються як соціального працівниками, так і батьками. Вони містять запитання, які з'ясовують особливості когнітивних процесів і вмінь дітей: “Чи часто фантазує?”, “Чи використовує засоби виразності мови при спілкуванні?”, “Як швидко дитина здатна запам'ятати матеріал?” та ін.

- критеріально-орієнтовані тести, в яких акцент робиться не на констатації результату, а на тому, що дитина знає і вміє на сьогодні.

На тих, хто працює з дітьми, визначає обдарованість на ранніх її проявах, лежить велика відповідальність. Ця робота потребує не лише спеціальних знань, але й досконалого володіння сучасними діагностичними методиками. Пошук і виявлення обдарованих дітей передбачають визначення рівня обдарованості за певними методиками з обов'язковою участю практичних психологів, педагогів, батьків, використанням не тільки тестових методик, але й методів спостереження, опитувальників поведінки та аналізу продуктів діяльності вихованців.

Виявлення обдарованих і талановитих дітей досить довготривалий процес, пов'язаний з динамікою розвитку дитини. Здійснення його неможливе шляхом лише одноразової процедури. Важливо правильно

підібрати методики виявлення здібностей та в процесі навчання спостерігати за успіхами дітей.

Частіше першими обдарованість дитини помічають в сім'ї. Спостереження підтверджують, що діти часто приховують свої здібності, якщо референтні дорослі не цінують їх належним чином. Трапляються випадки, коли обдарованість залишається не поміченою, а інколи батьки просто не погоджуються з тим, що їх дитину вважають обдарованою. Багато батьків просто не готові виховувати обдаровану дитину. А в деяких випадках батьки бачать обдарованість там, де її не існує. Процес виявлення обдарованих дітей серед молодших школярів школи раннього творчого розвитку проходить в декілька етапів.

На першому етапі проводиться анкетування батьків та близьких родичів з метою збору інформації про успіхи дітей у певній діяльності. Отримана інформація аналізується соціальним педагогом, психологом, соціального працівниками.

На другому етапі відбувається безпосередньо діагностика творчого потенціалу дитини. Звичайно, обдаровані діти не схожі один на одного і потребують посиленої уваги з боку спеціалістів. Доцільно використовувати комплексну діагностику, яка включає в себе ряд оціночних процедур, в тому числі, групове та індивідуальне тестування, рекомендації педагогів та батьків. Дітей обдарованих у інтелектуальній сфері вирізняє спостережливість, надзвичайна пам'ять, добре розвинені мислительні процеси. Такі діти знають набагато більше від однолітків, вміють чітко висловити власні думки.

Діти обдаровані у сфері спілкування та лідерства відзначаються ініціативністю, впевнено почуваються серед однолітків та дорослих. Якщо у дитини переважають художні здібності, вона виявляє схильність до малювання чи музики, психологічне тестування спрямовується на оцінку ступеня емоційної стійкості і рівня нейротизму, оскільки ці діти часто відрізняються від інших високою вразливістю і вимагають особливої уваги з

боку дорослих. Для дітей з творчим мислення характерна розкутість поведінки, здатність знаходити нестандартні рішення. Обдарованість дітей у руховій сфері виявляється у високому ступені їх психомоторних реакцій, спритності, значній фізичній силі, витривалості.

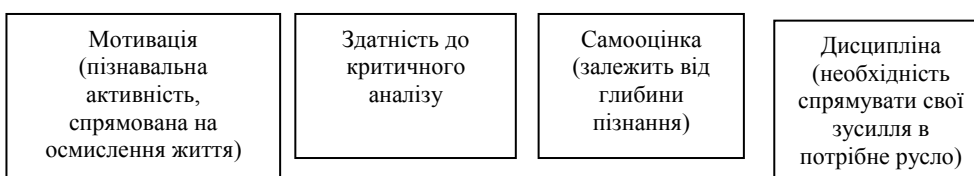
Метою діагностики потенційно обдарованих дітей є створення умов для проведення змістовної розвивальної системи навчання, надання рекомендацій для педагогів і батьків, тому на третьому етапі роботи з обдарованими дітьми основну роль виконують педагоги. Вони покликані розвинути й поглибити творчі здібності кожної дитини, максимально сприяти розвитку кожної особистості.

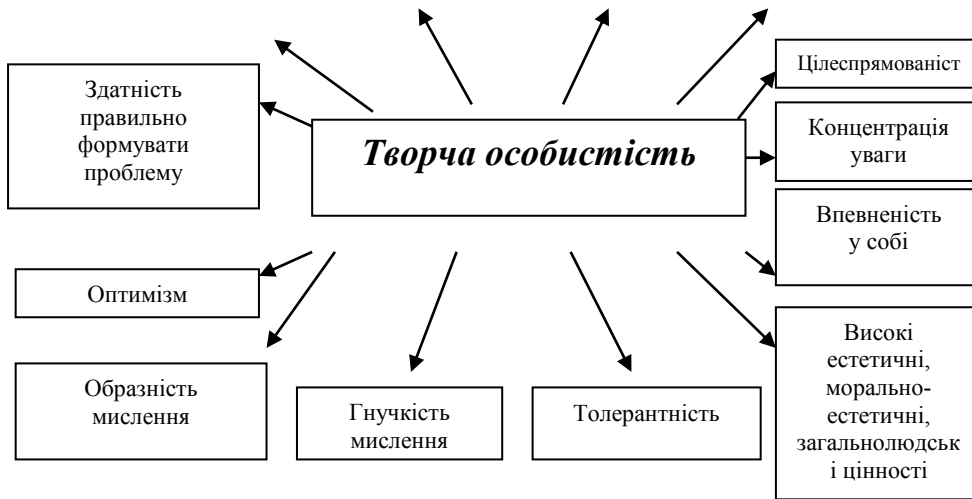
Обдаровані діти відрізняються підвищеною вразливістю і чутливістю до оточуючого. В порівнянні з дітьми, які мають середні здібності, вони гостріше реагують на неправильне відношення до них, одноманітне оточення. Для них характерні невідповідність між конкретними досягненнями та потенційними можливостями. Багато дітей виявляють високий ступінь обдарованості не в одній сфері, а в декількох. Кожна дитина потребує індивідуального підходу.

Отже, модель «Обдарованість» можна зобразити так:

Чинники, що впливають на формування творчої особистості

Виявлення обдарованих та здібних дітей

Під час проведення діагностики обдарованості молодшого школяра необхідно дотриматись принципів виявлення обдарованих дітей:

- комплексний характер оцінювання різних аспектів поведінки та діяльності;
- тривалість ідентифікації;
- аналіз дій дитини у тих сферах діяльності, що максимально відповідають її нахилам і здібностям;
- використання тестів та тренінгових методик;
- переважна опора на сучасні методи діагностики.

Три групи особистісних характеристик інтелектуально-творчого потенціалу дитини (за О.Савенковим):

- інтерактивні особистісні характеристики (допитливість, надчутливість до проблем, словниковий запас, здатність до оцінювання);
- характеристики сфери розумового розвитку (оригінальність мислення, гнучкість мислення, продуктивність мислення, класифікація і категоризація, висока концентрація уваги, пам'ять);
- характеристика сфери особистого розвитку (захопленість завданням, перфекціонізм – прагнення доробити продукт будь-якої своєї діяльності відповідно до найвищих вимог, нонконформізм - прагнення

протистояти думці більшості, лідерство, змагальність, широта інтересів, гумор).

Отже, система соціально-психічних характеристик складає основу особистісного потенціалу дитини, її обдарованості.

Спираючись на особистісні характеристики інтелектуально-творчого потенціалу, ми вважаємо, що виявляючи обдарованих і здібних дітей, необхідно відстежувати і вивчати такі характерні особливості: інтелект, креативність, соціальна компетентність, психологічні здібності, не когнітивні особливості характеристики (використання опитувальників), характеристики шкільного і сімейного оточення, досягнення, захоплення.

Категорії та сфери обдарованості учнів

Процеси перебудови в Україні обумовили нові тенденції в розвитку освіти. Потреба суспільства в творчих, діяльних і обдарованих, інтелектуально розвинених громадянах, оновлення національної свідомості, відродження духовності і викликали необхідність появи нових концепцій та інших закладів освіти.

Центром концепції розвитку навчальних закладів нового типу є творча особистість, робота з тими дітьми, які виділяються насамперед підвищеним рівнем розумового розвитку.

Загальна розумова обдарованість викликає найбільший і цілком зрозумілий інтерес у нашій країні. Іноді цих дітей ми називаємо обдарованими дітьми.

Обдаровані діти - це діти, які різко виділяються із середовища ровесників розумовим розвитком, що є наслідком як природних задатків, так і сприятливих умов виховання.

Часто у спілкуванні можна почути словосполучення «талановитий, обдарований учень». Іноді ці слова вживають як синоніми, але ці поняття не слід ототожнювати.

Обдарованість – це сукупність здібностей, що дозволяють індивіду досягти вагомих результатів у одному або декількох видах діяльності, що є цінним для суспільства. Ця якість формується і виявляється в діяльності.

Талановитий — це той, хто має дуже високий рівень здібностей до якої-небудь спеціальної діяльності (музичної, художньої, літературної, технічної, спортивної), причому ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватися в конкретних суспільно значущих процесах. Крім того, в цей термін, звісно, вкладають ще дві ознаки: наявність виявленого творчого елемента і домінування природжених якостей.

Існують три категорії обдарованих дітей (за М. С. Лейтесом):

з ранньою розумовою реалізацією;

з прискореним розумовим розвитком;

з прискореними ознаками нестандартних здібностей

Учні з ранньою розумовою реалізацією — це учні, у яких за звичайного рівня інтелекту спостерігаються особливі «тяжіння», інтерес до якого-небудь окремого навчального предмета (до якої-небудь галузі науки чи техніки). Такий учень (нерідко, починаючи з середніх класів) пристрасно захоплюється математикою, фізикою, біологією чи мовою, літературою, історією.

Учні з прискореним розумовим розвитком - це учні, які за однакових умов різко виділяються високим рівнем інтелекту, особливо вони бувають помітними в молодших класах. Заданими психологів, прискорений розвиток інтелекту завжди пов'язаний із великою розумовою активністю, з високою пізнавальною потребою.

Зі «свого» предмета така дитина, значно випереджаючи ровесників, може виділятися легкістю, з якою їй дається специфіка матеріалу, поглибленістю інтересу. Уроки з інших предметів можуть їх обтяжувати.

Учні з окремими ознаками нестандартних здібностей не виділяються своїми розумовими особливостями, не випереджають ровесників у загальному розвитку інтелекту і не виявляють яскравих успіхів із того чи

іншого навчального предмета, але відрізняються особливими якостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять щодо певних об'єктів, багатство уяви або здатність до спостереження).

Серед таких школярів зустрічаються учні з нелегким характером, незалежні, уперті, недостатньо контактні.

Обдаровані діти виявляються найяскравіше в таких сферах діяльності: інтелектуальній, академічних досягнень, творчості (креативності), комунікації та лідерстві, в різних видах діяльності та руховій сфері.

1. Інтелектуальна сфера.

Обдарована дитина відрізняється гарною пам'яттю, жвавим мисленням, допитливістю, добре розв'язує задачі, зв'язано викладає свої думки, може мати здібності практично застосувати знання.

2. Сфера академічних досягнень - це успіхи в опануванні читання, математики, природознавства.

3. Творчість (креативність). Дитина дуже допитлива, виявляє незалежність і оригінальність, висловлює оригінальні ідеї.

4. Спілкування. Добре пристосовується до нових ситуацій, легко спілкується з дорослими та однолітками, виявляє лідерство в іграх та заняттях із дітьми, ініціативна, бере на себе відповідальність за свої дії.

5. Сфера художньої діяльності. Дитина виявляє великий інтерес до візуальної інформації, захоплюється художніми заняттями, її роботи вирізняються оригінальністю. Виявляє інтерес до музики, легко відтворює мелодії, із задоволенням співає, намагається створювати музику.

6. Рухова сфера. Дрібна і точна моторика, чітка зорова-моторна координація, широкий діапазон рухів, добре володіє тілом, високий рівень розвитку основних рухових навичок.

Як батькам розпізнати обдарованість дитини

У всіх обдарованих дітей добре виражена пошукова потреба. Вони відчують яскраві, насичені емоції під час заняття певною діяльністю.

Окрім цього, їх відрізняє надзвичайна цілеспрямованість, здатність до тривалої концентрації уваги, уміння управляти своєю діяльністю (у певній галузі).

Обдарованість інтелектуальна і обдарованість творча безпосередньо не пов'язані між собою. Відомий дослідник в галузі творчих здібностей Е. Торренс зазначав, що якби ми виявляли обдарованих дітей за допомогою тестів, то ми б відсіяли 70 % найбільш творчих із них.

У якій сфері обдарована дитина проявить себе?

Про це можна дізнатися за спостереженнями або результатами спеціальних тестів. Але не варто нав'язувати дитині результатів своїх спостережень або тестів, доречніше створити умови для широкого прояву її можливостей.

Визначення здібностей

Якщо ваша дитина не виявляє якоїсь особливої обдарованості, це не є приводом називати її ні до чого не здатною. Найчастіше дорослі звертають увагу на схильності та здатності дитини до математики або до опанування іноземної мови, до літературної або образотворчої творчості.

Значно рідше відзначають схильність дитини до експериментування, її організаторські та лідерські здібності. Здебільшого творчість дітей у цих галузях зовсім не заохочується батьками і педагогами.

У більшості школярів індивідуальні переваги у навчальних предметах або позашкільних заняттях виявляються до моменту закінчення початкової школи. Якщо цього не сталося, варто звернутися за консультацією до фахівця або спробувати самотужки визначити здібності та схильності дитини за допомогою спеціальної анкети.

Ви обов'язково виявите у неї сильніші сторони, що потрібно підтримувати і розвивати. Так можна підвищити її впевненість у собі, скоригувати самооцінку, подолати байдужість до навчальних предметів, організувати її дозвілля.

Обдаровані діти надзвичайно сильно відрізняються один від одного за видами обдарованості. Наприклад.

Художня обдарованість.

Цей вид обдарованості підтримується і розвивається в спеціальних школах, гуртках, студіях. Він має на увазі високі досягнення у галузі художньої творчості і виконавської майстерності в музиці, живописі, скульптурі, акторські здібності. Одна з серйозних проблем полягає в тому, щоб в загальноосвітній школі визнавалися і поважалися ці здібності. Ці діти приділяють багато часу, енергії вправам, досягненню майстерності у своїй галузі. У них залишається мало можливостей для успішного навчання, вони часто потребують індивідуальних програм з шкільних предметів, в розумінні з боку вчителів і однолітків.

Загальна інтелектуальна і академічна обдарованість.

Головним є те, що діти з обдарованістю цього виду швидко опановують основними поняттями, легко запам'ятовують і зберігають інформацію. Високо розвинуті здібності переробки інформації дозволяють їм досягати успіху в багатьох галузях знань.

Дещо інший характер має академічна обдарованість, яка виявляється в успішності навчання окремих навчальних предметів і є більш частою й вибірковою.

Ці діти можуть показати високі результати за легкістю і швидкості просування в математиці або іноземною мовою, фізики або біології і іноді мати неважливу успішність з інших предметів, які сприймаються ними не так легко. Виражена вибірковість устремлінь у відносно вузькій області створює свої проблеми в школі і в сім'ї. Батьки та вчителі іноді незадоволені тим, що дитина не вчиться однаково добре по всіх предметах, відмовляються визнавати його обдарованість і не пробують знайти можливості для підтримки та розвитку спеціального обдарування.

Творча обдарованість.

Перш за все, тривають суперечки про саму необхідність виділення цього виду обдарованості. Суть розбіжностей полягає в наступному. Одні фахівці вважають, що творчість, креативність є невід'ємним елементом всіх видів обдарованості, які не можуть бути представлені окремо від творчого компонента. Так, А.М. Матюшкін наполягає на тому, що є лише один вид обдарованості - творча: якщо немає творчості, безглуздо говорити про обдарованість. Інші дослідники відстоюють правомірність існування творчої обдарованості як окремого, самостійного виду. Одна з точок зору така, що обдарованість породжується або здатністю продукувати, висувати нові ідеї, винаходити або ж здатністю блискуче виконувати, використовувати те, що вже створено.

Разом з тим дослідження показують, що діти з творчою спрямованістю нерідко мають низку поведінкових характеристик, які їх виділяють і які викликають аж ніяк не позитивні емоції у вчителів та оточуючих людей: відсутність уваги (проходження і шанування?) До умовностей і авторитетів; велика незалежність в судженнях; тонке почуття гумору; відсутність уваги до порядку і організації роботи; яскравий темперамент.

Соціальна обдарованість.

Це виняткова здатність встановлювати зрілі, конструктивні взаємини з іншими людьми. Соціальна обдарованість виступає як передумова високої успішності в декількох областях. Вона передбачає здатності розуміти, любити, співпереживати, ладити з іншими, що дозволяє бути хорошим педагогом, психологом, соціальним працівником. Таким чином, поняття соціальної обдарованості охоплює широку область проявів, що характеризуються легкістю встановлення та високою якістю міжособистісних відносин. Ці особливості дозволяють бути лідером, тобто виявляти лідерську обдарованість, яку можна розглядати як один із проявів соціальної обдарованості.

Існує безліч визначень лідерської обдарованості, в яких можна, тим не менш, виділити спільне риси: інтелект вище середнього; вміння приймати

рішення; здатність мати справу з абстрактними поняттями, з плануванням майбутнього, з часовими обмеженнями; відчуття мети, напрямки руху; гнучкість; приспособливаність; почуття відповідальності; впевненість в собі і знання себе; наполегливість; ентузіазм; уміння ясно висловлювати думки.

Перераховані види обдарованості проявляються по-різному і зустрічають специфічні бар'єри на шляху свого розвитку в залежності від індивідуальних особливостей і своєрідності оточення дитини.

1.3. Особливості навчання обдарованих дітей в закладах освіти

Завдання навчальної та виховної роботи з середніми школярами виходить з їх вікових соціально-психологічних особливостей, тому необхідно розглянути найважливіші з них.

У учнів середнього етапу формується вибірковий пізнавальний інтерес, допитливість. Підлітку нецікаві елементарні завдання, постійний контроль з боку соціального працівника, тобто те, що обмежує його самостійність та ініціативу. В учнів цього віку розвивається критичний підхід до змісту, прийомів, форм навчання, розширюються інтереси, помітно зростає потреба у спілкуванні з однолітками, проявляються нові мотиви учіння, пов'язані з формуванням життєвої перспективи та ідеалів.

Підлітки – це вік гострих суперечностей у структурі особистості, що формується, і він потребує від учителя особливого педагогічного такту та методичної майстерності. На середньому ступені вчителю доводиться прикладати значних зусиль для підтримання мотивації та інтересу учнів до предмета, для збереження набутих на початковому ступені знань, навичок та вмінь.

Суттєвою особливістю учнів цієї вікової категорії є розвиток складніших форм мислення у зв'язку із засвоєнням абстрактного матеріалу,

теорій, закономірностей при вивченні інших дисциплін. Психологи вказують на достатній рівень розвитку в учнів цього віку таких якостей мислення як більша логічна послідовність, критичність, самостійність, цілеспрямованість, зростання самосвідомості, контроль за власною діяльністю.

Рушійними силами психічного розвитку у підлітковому віці постають суперечності між новими потребами дітей та можливостями їх задоволення; зрослими фізичними та інтелектуальними можливостями та старими формами стосунків з дорослими; між зростаючими вимогами до підлітків та деякими звичними, невідповідними формами їх поведінки. Ці суперечності в принципі вирішуються шляхом формування у підлітків складніших навичок поведінки та особистісних якостей.

Інтелектуальний розвиток підлітків сягає нового ступеню. Формується здатність більш складного аналітико-синтетичного сприйняття предметів та явищ, воно стає довільним, послідовним і всебічним. Пам'ять і увага стають переважно довільними, зростає швидкість запам'ятовування і вміст пам'яті. Увага поступово стає післядовільною, тобто вже не потребує зусиль для її підтримання, але у деяких підлітків вона буває вибірковою, вони уважні там, де їм більш цікаво. В основному закінчується формування абстрактного мислення, чому сприяє значне ускладнення навчального матеріалу, в той же час продовжує розвиватися здатність до конкретизації. Зростає критичність мислення підлітків, вони вже не покладаються повністю на авторитет учителя або підручника, прагнуть мати власну думку. Вдосконалюється здатність не тільки до відтворюючої, але й творчої уяви.

У підлітковому віці спостерігається певна стабілізація і визначеність основних особистісних якостей, що дозволяє говорити про формування рис характеру підлітків, а також ознаки спрямованості особистості. Значно розвивається сфера моральної свідомості, починають складатися відносно стійкі моральні погляди, судження, оцінки. Моральні уявлення підлітків бувають досить автономними від норм дорослих. Там, де вони не співпадають, підлітки часто орієнтуються на мораль своєї вікової групи.

Найбільш помітним процесом є формування самосвідомості, тобто образу самого себе і самооцінки. У підлітковому віці відбувається немовби вибух потреби в самоствердженні. Потяг до позитивної самооцінки стає таким сильним, що він часом робить поведінку підлітка зовсім нелогічною. Коли підліток з усіх боків зустрічає критику, як це буває із слабовстигаючими і недисциплінованими учнями, він може відкидати будь-які незаперечні факти проти нього і всупереч цьому триматись за високу самооцінку. Не треба розцінювати таку ситуацію однозначно негативно, бо це необхідний в цьому віці психологічний захист, потрібно правильно використовувати цю особливість підлітків. Протиріччя між потребою у високій самооцінці і низькою оцінкою з боку дорослих одержало назву «афекту неадекватності». Він стоїть майже за всіма проявами недисциплінованості підлітків.

Та ж сама потреба в самоствердженні викликає нове ставлення підлітків до групи товаришів, найчастіше однокласників. Ця група стає не тільки місцем спільного проведення часу, ігор, але й середовищем самоствердження.

Іншим найважливішим явищем психології підлітків є початок формування моральної свідомості, тобто уявлень і переконань щодо людських відносин.

Таким чином, психологія підлітків являє собою досить складне і суперечливе утворення. З одного боку, зростають інтелектуальні можливості, життєвий досвід, формується моральний світогляд, що ґрунтується на позитивних переконаннях. З іншого боку, суперечності зростання, недоліки педагогічної культури батьків і педагогів зумовлюють появу «афекту неадекватності», який, використовуючи «товариський кодекс», призводить до хибної орієнтації на позицію сили. Це стосується не всіх, але досить значної частини підлітків, здебільшого - хлопців. Звичайно, вікова дратівливість і неврівноваженість з часом проходить, але агресивні

переконання і настановлення є тими цеглинами, з яких будується моральний світогляд навіть багатьох дорослих людей.

Отже, завдання виховної роботи з підлітками можна сформулювати таким чином:

1. Формування гуманного морального світогляду, тобто переконань у цінності миролюбності, доброзичливості, поступливості, ввічливості, подолання орієнтації на позицію сили.

2. Розвиток сучасного політичного і наукового світогляду вихованців, потреби в знаннях, уяви про сучасні професії, потреб в естетичному розвитку і фізичному вдосконаленні.

3. Згуртування колективу навколо цікавої і корисної діяльності, можливо ширший розвиток у цій діяльності стосунків відповідальної залежності і попередження укорінювання хибного варіанту «товариського кодексу».

4. Попередження «афекту неадекватності» шляхом допомоги у корисному самоствердженні кожного учня.

Ці завдання потребують різних напрямків і форм виховної роботи.

Деякі напрямки, наприклад розвиток наукового світогляду або згуртування колективу, є досить традиційними, вони непогано відбиті у педагогічній теорії і практиці.

В силу різних обставин учні не одержують на уроках скільки-небудь систематичних психологічних знань. Позакласна виховна робота в змозі усунути або зменшити цей недолік.

Головною метою соціальної роботи з обдарованими дітьми є формування і розвиток високоінтелектуальної, свідомої особистості з громадською позицією, готовою до конкурентного вибору свого місця в житті. Виховання органічно поєднане з процесом навчання дітей, опанування основами наук, багатством національної і світової культури.

Характер виховання передбачає глибоке розуміння природи дитини, її індивідуальних рис і можливостей, поваги до особистості, турботі про її

гармонійний розвиток, встановлення взаємин співробітництва у навчально-виховному процесі. Пріоритетним є всебічний та гармонійний розвиток особистості, яка здатна до саморозвитку, самовиховання і самореалізації, у своїй діяльності керується загальнолюдськими цінностями, глибоко розуміє традиції свого народу. Успіх виховного процесу залежить від відносин між вчителем і учнем, які повинні будуватися на основі співдружності, співробітництва і ділового партнерства.

Положення про гармонійний психічному розвитку обдарованих дітей неодноразово піддавалося перегляду протягом всієї історії психолого-педагогічного вивчення феномену дитячої обдарованості. Сучасні дослідження показують, що гармонійність у розвитку різних сторін психіки обдарованої людини є відносною рідкістю. Частіше можна зіткнутися з нерівномірністю, однобічністю розвитку, яка нерідко не лише зберігається протягом усього життя обдарованої людини, але і поглиблюється, породжуючи в нього низку психологічних проблем. На думку Ж.Ш. Тераса, обдаровані діти і підлітки часто страждають від так званої дисінхронії в темпах розвитку інтелектуальної, афективної і моторної сфери; під «дисінхронією» розуміється ефект прискореного розвитку одного із психічних процесів у поєднанні з звичайним (відповідним віком) або навіть уповільненим розвитком іншого. Дисінхронія називають нерівномірність розвитку окремих здібностей і особистісних якостей.

Для Ж.Ш. Тераса дисінхронія психічного розвитку - явище цілісне. При цьому він пропонує диференціювати два основних пов'язаних з дисінхронією аспекти:

- 1) інтернальний, тобто пов'язаний з гетерогенністю (неоднорідністю) темпів розвитку різних психічних процесів (інтелектуально-психомоторна чи інтелектуально-афективна дисінхронія), а також з нерівномірністю в розвитку окремого психічного процесу (наприклад, в інтелектуальному розвитку часто спостерігається дисінхронія між процесом оволодіння мовними засобами і здатністю до міркування), і

2) екстернальний - відображає особливості взаємодії обдарованої дитини або підлітка з його соціальним оточенням (вчителями, батьками та родичами, іншими дітьми). Передбачається, що діссінхронія може виступати в якості причини неадаптивної поведінки обдарованої дитини чи підлітка в його взаєминах із середовищем. Особливості навчання можуть, як підсилювати, так і послаблювати діссінхронію.

Поширений вид діссінхронії пов'язаний з різницею темпів розвитку інтелектуальних та комунікативних процесів. Відомо, що високий рівень інтелектуального розвитку не тільки не гарантує дитині (та й дорослому!) Успішність у спілкуванні з іншими людьми, але нерідко поєднується з великими труднощами у встановленні контакту та здійсненні комунікації, а саме в цьому і проявляється феномен інтелектуально-соціальної діссінхронії.

Хоча обдаровані діти і підлітки з труднощами в спілкуванні нерідко успішно взаємодіють з партнерами за допомогою Інтернету, слід віддавати собі звіт, що при цьому процеси спілкування зазнають суттєвих змін порівняно з традиційними формами спілкування.

По-перше, змінюється зміст низки комунікативних цілей, і виключаються або модифікуються деякі складні комунікативні дії, що вимагають високого рівня розвитку соціально-перцептивних (перцепція: сприйняття; безпосереднє відображення об'єктивної дійсності органами чуття), емоційних процесів (емпатії) і в цілому соціальної компетенції.

По-друге, перетворюються способи практичної реалізації комунікативних цілей.

Інший поширений вид діссінхронії викликаний нерівномірністю розвитку інтелектуальних та психомоторних процесів - останні відповідають за рухову активність людини. Наявність обдарованості в психомоторній сфері широко визнається, вона активно діагностується: викладачі і тренери здійснюють на її основі відбір перспективних дітей та підлітків для занять спортом, балетом, цирковим майстерністю і т.д. Досить добре відомо, навіть з побутових спостережень, що обдарованість у психомоторній сфері нерідко

поєднується з недорозвиненням інтелектуальної сфери дитини, підлітка або дорослого. Багатогодинні заняття та тренування, дефіцит вільного часу, сильне фізичне стомлення талановитих спортсменів не сприяють розвитку їх інтелектуальних здібностей.

Добре відомий і інший варіант: характеристикою інтелектуально обдарованих дітей занадто часто може служити затримка в розвитку психомоторних навичок, тобто м'язова скутість, незграбність, незручність і недостатньо швидка рухова реакція. Нерідкі випадки, коли найкращий «математик» класу або обдарований юний поет на уроках фізичної культури виявляються серед відстаючих учнів. Це викликає глузування, а то й переслідування з боку однокласників. Ранній досвід подібних конфліктів з однолітками негативним чином позначається на становленні і розвитку характеру обдарованих дітей та підлітків. Більше того, часто вони не вміють утвердитися в групі однолітків, недостатньо фізично розвинені для того, щоб постояти за себе в сутичках, їм не властива агресивність, так що вони уникають зіткнень. У результаті порівняно багато обдаровані діти та підлітки набувають репутацію боязких «матусиних синків або дочок», що також не сприяє гармонійному розвитку їхнього характеру.

Дуже розповсюдженим різновидом інтелектуально-психомоторної діссінхронії є погане володіння навичками листа дітьми, які проявляють обдарованість в інтелектуальній сфері. На думку ряду дослідників, це пов'язано з відмінностями у швидкості протікання інтелектуальних та психомоторних процесів у таких дітей. Будучи недостатньо сформованою, письмова мова входить у протиріччя з швидким темпом пізнавальної діяльності. Зусилля дитини, спрямовані на позбавлення від даного виду дисгармонії, можуть обернутися, з одного боку, різким зниженням темпу інтелектуальних дій, а з іншого боку, помітним погіршенням якості листи - нерозбірливістю, неакуратністю, численними опісками і пропусками значущих елементів повідомлення.

Обдаровані діти перебувають у стані великого ризику соціальної ізоляції і відкидання з боку ровесників. Реальний рівень здібностей обдарованих дітей не розуміється оточуючими, і нормальний для такої дитини процес розвитку розглядається як аномальна непристосованість до життя в суспільстві. У таких дітей виникають труднощі в знаходженні близьких за духом друзів, з'являються проблеми участі в іграх однолітків, які їм не цікаві. Діти підлаштовуються під інших, хочуть здаватися такими, як усі. Учителі дуже часто не розпізнають обдарованих учнів і негативно оцінюють їх здібності та досягнення. Складність положення посилюється тим, що самі діти усвідомлюють свою несхожість.

Соціальна ізоляція - це не наслідок емоційних порушень, а результат умов, в яких виявляється дитина за відсутності групи, з якою він міг би спілкуватися.

Виявлення дітей, які мають непересічними здібностями, являє собою складну і багатоаспектну проблему. Широке поширення отримали всілякі тести, спрямовані на виявлення обдарованості. Але проблема в тому, що в інтерпретації результатів тестування дуже істотну роль грає теоретична основа того чи іншого тесту, співвіднесення методичних позицій дослідника з базовою моделлю тесту. Ігнорування цієї обставини знижує ефективність тестування і може привести до некоректної інтерпретації. Багато фахівців справедливо відзначають, що численні помилки в прогнозах пояснюються не стільки недосконалістю психометричних процедур, скільки складністю і багатоаспектністю самого феномену обдарованості і недостатньою теоретичною опрацюванням основних понять.

В даний час у психологічній літературі представлені два основних погляду на процес встановлення обдарованості. Один з них заснований на системі єдиної оцінки. Наприклад, дитина вважається обдарованим, якщо він набрав кількість балів за шкалою Станфорд-Біне, що перевищує деяке порогове значення. У різних джерелах вказуються різні значення цього порогового показника для віднесення дитини до групи обдарованих. Інший

підхід заснований на комплексній оцінці, що включає безліч оціночних процедур (тестування, опитування вчителів і батьків і т.д.). Однак і комплексний підхід не позбавляє повністю від помилок. Сумна доля тих дітей, які були віднесені за результатами обстеження до числа обдарованих, але потім ніяк не підтвердили цієї оцінки.

Відомі основні вимоги до побудови і перевірки методик: стандартизація, тобто встановлене однаковість процедури проведення та оцінки результатів; надійність, що розуміється як стійкість результатів при повторенні на одних і тих же випробовуваних; валідність - придатність для вимірювання саме того, на що спрямована методика, ефективність її в цьому відношенні.

Однак навіть при досить кваліфікованому використанні і кращі тести не застраховують від помилок. Крім того, необхідно враховувати, що жоден з існуючих тестів не охоплює всіх видів обдарованості.

Одним з таких методів є спостереження. При підході до обдарованій дитині не можна обійтися без спостережень за його індивідуальними проявами. Щоб судити про його обдарованості, потрібно виявити те поєднання психологічних властивостей, які властиві саме йому. Тобто, потрібна цілісна характеристика, що отримується шляхом різнобічних спостережень.

Перевага спостереження і в тому, що воно може відбуватися в природних умовах, коли спостерігачеві може відкритися чимало тонкощів. Існує природний експеримент, коли, наприклад, на уроці або під час занять гуртка організується потрібна для дослідження обстановка, яка є для дитини цілком звичною і коли він може і не знати, що за ним спеціально спостерігають. Застосовують і так зване включене спостереження, коли сам спостерігач є учасником що відбувається. Деякі сучасні дослідники охоче розробляють такі форми експерименту, в яких важлива роль відводиться спостереженнями.

Ознаки обдарованості дитини важливо спостерігати і вивчати у розвитку. Для їх оцінки потрібен досить тривалий простежування змін, що наступають при переході від одного вікового періоду до іншого. Таке дослідження називається лонгитюдном. Обдарованість - «справа штучне», це завжди індивідуальність, і тут кожен випадок потребує насамперед індивідуального лонгитюда, тобто монографічного опису та аналізу. Мається на увазі систематичне спостереження за випробуванним протягом ряду років. Спостереження може бути безперервним, день у день, а може, і з перервами. Великий інтерес для вивчення обдарованості представляє біографічний метод. Вивчення життєвого шляху стало поширюватися як досить ефективний підхід до з'ясування особливостей випробуваного в даний період, а почасти і до прогнозу на майбутнє. Розробка біографічного методу пов'язана із застосуванням таких способів отримання інформації, як опитувальники, звернені до самого досліджуваного особі, бесіди та інтерв'ю з ним, а також опитувальники для оточуючих, вивчення продуктів діяльності, щоденників, листів і т.д.

Попова Л. В. вказує, що серед нових діагностичних методик на перший план виходить біографічний опитувальник як більш надійне, ніж традиційні тести, виявлення творчих можливостей та прогнозу досягнень. Таким чином, виявити недостатність традиційних тестів інтелекту і креативності мала наслідком підвищення інтересу до менш формалізованих методами діагностики. Біографічний метод став застосовуватися і до дітей, і до підлітків.

При виявленні дітей з неабиякими розумовими можливостями постає проблема: чому і як їх вчити, як сприяти їх оптимальному розвитку. Програми для обдарованих повинні відрізнятися від звичайних навчальних програм. Хотілося б, щоб навчання таких дітей відповідало їхнім головним потребам. Обдаровані діти володіють деякими загальними особливостями, які повинні враховувати навчальні програми для них. До таких загальних особливостей належать наступні. Здатність швидко схоплювати зміст

принципів, понять положень. Така особливість вимагає широти матеріалу для узагальнення. Потреба зосереджуватися на зацікавили сторонах проблеми і прагнення розібратися в них. Ця потреба рідко задовольняється при традиційному навчанні, і їй треба дати реалізуватися в спеціальних навчальних програмах через самостійну роботу, завдання відкритого типу, розвиток необхідних пізнавальних умінь.

Здатність помічати, міркувати і висувати пояснення. Цілеспрямований розвиток вищих пізнавальних процесів у спеціальних навчальних програмах піднімає ці здібності на якісно новий рівень і позбавляє від тягаря нескінченних повторень очевидного.

Стурбованість, тривожність у зв'язку зі своєю несхожістю на однолітків. Включення в навчальну програму афективного компонента дає можливість дитині краще зрозуміти себе і свої переживання і веде до прийняття себе та інших.

Існують різні стратегії навчання обдарованих дітей, які можуть бути втілені в різні форми. Для цього розробляються спеціальні навчальні програми. До основних стратегій навчання дітей з високим розумовим потенціалом відносять прискорення і збагачення.

Питання темпу навчання є предметом давніх нескінченних суперечок. Багато підтримують прискорення, вказуючи на його ефективність для обдарованих учнів. Інші вважають, що установка на прискорення - це односторонній підхід до дітей з високим рівнем інтелекту, так як не враховуються їх потреба спілкування з однолітками, емоційний розвиток. Прискорення пов'язане із зміною швидкості навчання, а не з змістовної його частиною. Коли рівень і швидкість навчання не відповідають потребам дитини, то завдається шкода як його пізнавальному, так і особистісному розвитку.

Заняття обдарованої дитини у звичайному класі за стандартною навчальній програмі схожі на той випадок, коли нормальної дитини поміщають в клас для дітей з затримкою розумового розвитку. Дитина в

таких умовах починає пристосовуватися, він намагається бути схожим на своїх однокласників, і через якийсь час його поведінка буде схожа на поведінку всіх інших дітей у класі. Він почне підлаштовувати виконання завдань за якістю та кількістю під відповідні очікування вчителя. У неухважного, непідготовленого педагога така дитина може надовго затриматися в розвитку.

Але прискорення не є універсальною стратегією, необхідною всім обдарованим. Прискорення лише скорочує число років, проведених у школі.

Основні вимоги при включенні учнів у навчальні програми, побудовані з використанням прискорення, наступні:

- 1) учні повинні бути зацікавлені в прискоренні, демонструвати інтерес і підвищені здібності в тій сфері, де буде використовуватися прискорення;
- 2) діти повинні бути достатньо зрілими в соціально-емоційному плані;
- 3) необхідна згода батьків, але не обов'язково їх активну участь.

Вважається, що прискорення - найкраща стратегія навчання дітей з математичними здібностями і обдарованістю до іноземних мов.

Існують деякі форми прискорення, наприклад, раннє вступ до школи. З одного боку, ранній прийом виявляє найбільш сприятливий бік прискорення, з іншого - є можливість негативних наслідків, насамперед у стосунках з оточуючими та емоційному розвитку дітей. Ранній прийом до школи повинен проводитися ретельно, на основі комплексу показників, коли інтелектуальної готовності відповідає і особистісна зрілість дитини.

Можливо і прискорене проходження стандартної навчальної програми в рамках звичайного класу. Проявляється це в тому, що вчитель організовує індивідуалізацію навчання для декількох обдарованих дітей (доцільно на етапі початкової школи). Проте така форма найменш ефективна.

Заняття в іншому класі. Обдарована дитина може навчатися того чи іншого предмету з дітьми старшого віку. Наприклад, першокласник, який дуже добре читає, може з читання бути в другому, третьому, навіть

четвертому класі. Ця форма може бути успішною лише за умови, що в ній бере участь не одна дитина.

Також застосовна форма перекладу які через клас. Завдяки такому перекладу дитина опиняється в оточенні інтелектуально стимулюють його товаришів по навчанню. У цій формі прискорення немає соціально-емоційних проблем, дискомфорту та прогалин у навчанні.

Оптимальний результат ефективної форми прискорення досягається при одночасному відповідну зміну змісту навчальних програм і методів навчання. Тільки прискорення використовується рідко, частіше навчальні програми ґрунтуються на поєднанні двох основних стратегій - прискорення і збагачення.

Зіставлення стратегій прискорення і збагачення можуть переходити одна в іншу в залежності від поставлених цілей і завдань. Але існує ряд недоліків у формах втілення цих стратегій. Обдарованість настільки індивідуальна і неповторна, що питання про оптимальні умови навчання кожної дитини повинен розглядатися окремо.

Обдаровані діти потребують індивідуалізованих програмах навчання. Педагоги, які працюють з такими дітьми, повинні проходити спеціальну підготовку. Саме діти з високим інтелектом найбільше потребують "своєму" вчителя. Непідготовлені вчителі часто не можуть виявити обдарованих дітей, не знають їх особливостей, байдужі до їхніх проблем. Іноді непідготовлені вчителя вороже налаштовані по відношенню до видатних дітям, такі вчителі часто використовують для обдарованих дітей тактику кількісного збільшення завдань, а не якісне їх зміна.

Особистість вчителя є головним фактором будь-якого навчання. Не є винятком і ситуація з учителем для обдарованих дітей. Найбільш істотним фактором успішності роботи вчителя є глобальна особистісна характеристика - система поглядів і переконань, у якій велике значення мають уявлення про самого себе, інших людей, а також про цілі та завдання своєї роботи. Саме ці складові постійно виявляються в міжособистісному спілкуванні.

На думку деяких дослідників, поведінка вчителя для обдарованих дітей у класі, в процесі навчання і побудови своєї діяльності має відповідати наступним характеристикам: він розробляє гнучкі, індивідуалізовані програми; створює теплу, емоційно безпечну атмосферу в класі; надає учням зворотний зв'язок; використовує різні стратегії навчання; поважає особистість, сприяє формуванню позитивної самооцінки учня; поважає її цінності; заохочує творчість і роботу уяви; стимулює розвиток розумових процесів вищого рівня; виявляє повагу до індивідуальності учня.

Успішний вчитель для обдарованих - передусім прекрасний вчитель-предметник, глибоко знає і любить свій предмет. На додаток до цього він повинен володіти такими якостями, які істотні спілкування з будь-яким обдарованим школярем.

Обдаровані діти можуть вчитись в дистанційній школі. Існує міф, що дистанційна освіта призначена для особливих дітей або для тих, хто має проблеми зі здоров'ям. Насправді, за твердженням самих обдарованих учнів, такий спосіб навчання обирають ті, хто цінує вільний час. Не потрібно рано вставати, витрачати час на дорогу, гроші – на ремонт класу і підручники, нерви – на пристосування до колективу, ритму шкільного навчання, стресів та інших негативних проявів сучасної школи. У дистанційній школі обдарований учень витрачає на навчання близько трьох годин на день. Тож у нього з'являється чимало часу на власні хобі, вивчення завдань, відвідування спортивних секцій і спілкування з рідними та друзями.

Вчителям можна допомогти розвинути зазначені особистісні та професійні якості трьома шляхами:

- 1) за допомогою тренінгів - у досягненні розуміння самих себе і інших;
- 2) наданням знань про процеси навчання, розвитку та особливості різних видів обдарованості;
- 3) тренуванням умінь, необхідних для того, щоб навчати ефективно і створювати індивідуальні програми.

Техніка викладання у пройшли спеціальну підготовку вчителів для обдарованих і звичайних вчителів приблизно однакова: помітна різниця полягає у розподілі часу на види активності. Взагалі, практика показує, що в традиційному шкільному навчанні на 90% переважає монолог вчителя, розрахований на передачу учням знань в готовому вигляді. Навіть на тих уроках, де присутня діалог, функції його обмежуються найчастіше репродуктивним відтворенням вивченого матеріалу. При цьому вчителі не звертають уваги на зміст завдань, характер і форму питання, їх місце в системі уроку. У більшості випадків використовуються репродуктивні завдання, що орієнтують на однозначні відповіді, не активізують розумову діяльність учня. Вчителі, які працюють з обдарованими, менше говорять, менше дають інформації, влаштовують демонстрації і рідше вирішують завдання за учнів. Замість того щоб самим відповідати на питання, вони надають це учням. Вони більше запитують і менше пояснюють.

Помітні відмінності в техніці постановки питань. Вчителі обдарованих набагато більше задають відкритих питань, допомагають обговоренням. Вони провокують учнів виходити за межі початкових відповідей. Вони набагато частіше намагаються зрозуміти, як учні прийшли до висновку, рішенням, оцінці.

Більшість вчителів намагається прореагувати у мовний або іншій формі на кожну відповідь у класі, а вчителі обдарованих ведуть себе більше як психотерапевти: вони уникають реагувати на кожне висловлювання. Вони уважно і з цікавістю вислуховують відповіді, але не оцінюють, знаходячи способи показати, що вони їх приймають. Така поведінка призводить того, що учні більше взаємодіють один з одним і менше залежать від учителя.

Висновок до першого розділу

Нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів. В Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України "Про освіту", Державна цільова програма "Соціальний працівник", національна програма "Діти України" та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді.

В сучасних умовах зростає інтерес до виховання і навчання обдарованих дітей. Обдарована дитина – це така дитина, яка демонструє розвиток здібностей, вищий за здібності однолітків, це сукупність здібностей, що дозволяє дитині досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності, що є цінним для суспільства. Ця якість формується і проявляється в діяльності.

Талановита дитина – це така дитина, яка має високий ступінь здібностей до якоїсь спеціальної діяльності, причому ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватися в конкретних суспільно значимих процесах.

Талановита та обдарована дитина є суб'єктом діяльності в процесі шкільного навчання лише при умовах, якщо дитина самостійно знаходить засоби розв'язування задач та сама ставить перед собою все нові та нові цілі.

Виявлення обдарованих дітей та подальший розвиток їх здібностей та обдаровань є однією з проблем сучасної психолого-педагогічної науки. Чим раніше починається розвиток здібностей і талантів, тим більше шансів на їх оптимальний розвиток, саме тому так важливо виявити обдарованість дітей на ранньому етапі.

Проблеми виявлення обдарованості ускладнюються неоднозначністю розуміння самого терміну «обдарованість», відсутністю фактору або групи факторів, які були б визначені як складові обдарованості.

Робота з обдарованими дітьми вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні

види пошукової аполітичної, розвиваючої, творчої діяльності. Серед методів навчання обдарованих учнів мають превалювати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання повинні мати творчий, диференційований характер. Вище перелічені аспекти, які мають бути органічно вплетеними в уроці, доповнюються системою позакласної та позашкільної роботи: виконання учнем позанавчальних завдань; заняття у наукових товариствах; відвідування гуртка або участь у тематичних масових заходах; огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з ученими тощо.

Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання різноманітних завдань, участь в очних і заочних олімпіадах, конкурсах на кращу науково-дослідну роботу. Вчителі повинні послідовно стежити за розвитком інтересів і нахилів учнів, допомагати їм в обранні профілю позашкільних занять. Робота з обдарованими дітьми потребує творчого соціального працівника з високою психологічною і педагогічною кваліфікацією. Такий педагог повинен мати певний обсяг знань про природу дитячої обдарованості, вміти організовувати навчально-пізнавальну діяльність з урахуванням рівнів і сфер вияву обдарованості кожного учня.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Сучасні технології роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти

Взаємодія учителя з обдарованими дітьми повинна базуватися з урахуванням таких психолого-педагогічних принципів:

- формування взаємин на основі творчої співпраці;
- організація навчання на основі особистісної зацікавленості учня, його індивідуальних інтересів і здібностей (сприяє формуванню пізнавальної суб'єктивної активності дитини на основі його внутрішніх уподобань);
- превалювання ідеї подолання труднощів, досягнення мети в спільній діяльності педагога та учнів, самостійній роботі учнів (сприяє вихованню сильних натур, здатних виявити наполегливість, дисциплінованість);
- вільний вибір форм, напрямів, методів діяльності (сприяє розвитку творчого мислення, вміння критично оцінювати свої можливості й прагнення самостійно вирішувати все складніші завдання);
- розвиток системного, інтуїтивного мислення, вміння «згортати» і деталізувати інформацію (дисциплінує розум учня, формує творче, нешаблонне мислення);

— гуманістичний, суб'єктивний підхід до виховання (передбачає абсолютне визнання гідності особистості, її права на вибір, власну думку, самостійний вчинок);

— створення нового педагогічного середовища (будується на основі співдружності педагогів, колег, однодумців у творчому вихованні дітей).

Втілення цих принципів у життя потребує творчого підходу до організації навчання як інтегрованого процесу, який сприяє формуванню цілісної картини світу, дає змогу учням самостійно обирати «опорні» знання з різних наук при максимальній орієнтації на власний досвід.

Технологія супроводу обдарованих та здібних дітей спрямована на:

- виявлення обдарованих та здібних дітей;
- створення умов для реалізації індивідуальних творчих здібностей дітей.

Теоретичне обґрунтування:

Характерними особливостями обдарованих дітей є висока пізнавальна активність і розвинений інтелект, багата фантазія, творчість, винахідливість емоційна безпосередність, високий енергетичний рівень, чітка моторна координація, фізична стабільність.

Реформування системи освіти зумовило необхідність формування й розвитку інтелектуального та духовного потенціалу нації. Особливо актуальною є проблема створення української еліти. А для цього слід створити найсприятливіші умови для всебічного розвитку дитини.

Технологія передбачає:

- інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток особливості дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей, стану здоров'я, потреб суспільства;
- оптимальну реалізацію цілісного розвивального впливу навчання, виховання та освіти на особистість учня;

· мобілізацію психічних ресурсів особистості, спрямовану на інтенсивний саморозвиток, що водночас забезпечуватиме і повну самореалізацію, творчу налаштованість.

Концепція

Створення атмосфери для розвитку індивідуального потенціалу особистості в умовах вільного вибору, для зростання особистості в умовах вільного вибору, для зростання особистості та її пізнавальних здібностей, можливість адаптації особистості соціокультурному середовищі.

Мета технології: максимальний розвиток особистості дитини з високим рівнем здібностей в одній чи декількох сферах з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Завдання:

1. Забезпечити умови для самореалізації особистості, використовуючи сучасні технології навчання та виховання.
2. Спрямувати роботу з батьками на виявлення та розвиток здібностей їхньої дитини.
3. Скоординувати роботу фахівців, викладачів щодо надання кожному учневі індивідуальних рекомендацій, створення карт просування здібностей дітей.

Умови застосування технології:

Технологію супроводу обдарованих та здібностей дітей слід використовувати за умови взаємодії, взаєморозуміння, узгодженої діяльності всіх учасників навчального процесу.

Покроковий опис технології

Засобом опису технології є технологічна карта, де зазначено напрями роботи з обдарованими та здібними дітьми протягом навчального року. Згідно з цим відбувається розвиток кожної дитини.

Цей процес має планомірний і системний характер, він передбачає:

- комплексне діагностування;
- інформацію;

- консультування;
- проектування індивідуально-орієнтованих програм;
- аналітичну роботу з реалізації цієї проблеми.

Результативність згаданої технології визначається через показники всебічно розвиненої особистості з високим рівнем розумового розвитку, здатної до саморозвитку та самореалізації.

Способи визначення результату

- Анкетування;
- Спостереження (зокрема психологічне).
- Аналіз індивідуальних карт досягнень.

Головні переваги

Індивідуальний супровід:

- уможливорює інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток, саморозвиток та самореалізацію дитини;
- сприяє не тільки просуванню учня в одній галузі, а й підсиленню інтересу до вивчення інших предметів;
- допомагає розвивати пізнавальну активність, нестандартність мислення, наполегливість, надзвичайну працездатність, активну життєву позицію в соціальному середовищі;
- виявляє талановитих, обдарованих дітей, адже талант – це диво, досить незвичайне явище, яке трапляється не так уже й часто;
- допомагає за звичайно виявити конкретні нахили, уподобання, зумовлені природними здібностями;
- допоможе дитині знайти себе і своє творче призначення.

Застереження

- Помилковий прогноз стосовно обдарованості конкретної дитини може призвести до негативних наслідків.
- Надмірна увага і спонукання до успіхів може спричинити стрес.

Психологічний супровід розвитку обдарованих дітей

Створення програми психологічного супроводу зумовлене посиленням уваги до проблем особистості, особливо обдарованої й талановитої, та проблемою в такій системі навчально-виховного процесу, за якої учень як унікальна і неповторна особистість стає активним суб'єктом навчання й виховання.

Реалізуюючи таку програму. Психологічна служба школи впроваджує ефективні методи і технології виявлення, навчання та виховання дітей з високим рівнем здібностей. Програма також передбачає вдосконалення середовища, яке має забезпечити умови для розвитку творчого потенціалу і гармонійного розвитку особистості. (Додаток 1)

Нині існує велика кількість формулювань термінів "технологія навчання" та "педагогічна технологія". Загальноприйнятим є уявлення про технологію як конструювання навчального процесу за схемою: загальні цілі і зміст навчання – конкретні навчальні цілі – організація процесу навчання – оцінка – виправлення та корекція цілей та процесу навчання.

Ця схема відбиває риси, що притаманні традиційній організації навчального процесу: впорядкованість процесу навчання меті, оцінювання результатів. Але простежуються властивості "педагогічної технології". Головною її особливістю вважають орієнтованість на досягнення мети. Основу будь-якої технології складають три компоненти: цілепокладання, цілездійснення, ціледосягнення. Однак це не єдина відмінність технології від звичайного конструювання навчального процесу. М. Чошанов виявив такі суттєві ознаки: діагностичне цілеутворення і результативність, які в сукупності створюють гарантованість досягнення навчальної мети; економічність, здатність за рахунок прискорення навчання створювати резерв часу; алгоритмованість, проєктованість, цілісність і керованість, які забезпечують здатність відтворювати технологію або її окремі елементи незалежно від майстерності педагога; коригованість, яка передбачає постійний зворотній зв'язок; та візуалізація, придатність для застосування різноманітних засобів .

У сучасній школі використовують такі технології навчання обдарованих дітей: „Найважчий перший крок”, „Ущільнення навчальної програми”, „Навчальні контракти”, „Незалежне навчання”. Розглянемо основні форми роботи за технологіями навчання обдарованих дітей.

Можна виокремити кілька основних заходів щодо роботи з обдарованими учнями. Передусім це надання їм можливості виконувати більше навчальних завдань. При цьому має бути витриманий оптимальний обсяг додаткової роботи (щоб уникнути перевантаження) .

Збільшення кількості завдань має поєднуватися з обов'язковим підвищенням їх складності. Це сприятиме інтелектуальному розвитку, стане ефективним засобом формування здібностей обдарованої дитини. Провідним принципом організації та змісту навчання є його різнорівнева диференціація, тобто за ступенем навчання та вибором учнями предметів поглибленого вивчення.

Мета навчання учнів - забезпечити базову освіту та підготовку до свідомого вибору профільних предметів. Цьому сприяє, наприклад, введення спецкурсів з окремих предметів.

Удосконалити навчально-виховний процес, роботу з обдарованими дітьми, дати їм ґрунтовні, міцні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагають:

- олімпіади з базових дисциплін;
- конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт;
- олімпіади з творчого мислення;
- олімпіади з кмітливості та логічного мислення;
- конкурси знавців;
- інтелектуальні марафони;
- КВК;
- вікторини;
- змагання;
- ігри.

Елементи змагань, що містяться в іграх, сприяють розвитку здібностей творчого мислення, залучають учнів до активного життя. Розв'язуючи ребуси, кросворди, учні поступово починають складати власні головоломки, що, безумовно, сприяє розвитку пам'яті, уваги, кмітливості.

Учень сам або за допомогою соціального працівника обирає тему. Виконуючи науково-дослідницькі роботи, учні вчать:

- самостійно працювати з літературою;
- використовувати необхідні методи дослідження;
- розробляти гіпотезу;
- аналізувати та систематизувати отримані дані;
- робити висновки.

Головним завданням у наданні додаткових освітніх послуг з елементами збагаченого навчання є навчити обдарованих учнів швидко й ефективно здійснювати пошук навчальної інформації у позанавчальній діяльності.

Робота з обдарованими дітьми вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової, розвиваючої, творчої діяльності. Вона під силу висококваліфікованим, небайдужим до свого предмета соціального працівникам.

Формами роботи можуть бути групові та індивідуальні заняття на уроках і в позаурочний час, факультативи. Зміст навчальної інформації має доповнюватись науковими відомостями, які можуть одержати в процесі виконання додаткових завдань у той же час, що й інші учні, але за рахунок вищого темпу обробки навчальної інформації.

Серед методів навчання обдарованих учнів мають превалювати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення

знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання повинні мати творчий, диференційований характер.

Вищеперераховані аспекти, які мають бути органічно вплетеними в уроці, доповнюються системою позакласної та позашкільної роботи: виконання учнем позанавчальних завдань; заняття у наукових товариствах; відвідування гуртка або участь у тематичних масових заходах (вечорах любителів літератури, історії, фізики, хімії та ін.); огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з ученими тощо.

Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання різноманітних завдань, участь в очних і заочних олімпіадах, конкурсах на кращу науково-дослідну роботу. Вчителі повинні послідовно стежити за розвитком інтересів і нахилів учнів, допомагати їм в обранні профілю позашкільних занять.

Помітна роль у розвитку інтелектуально обдарованих дітей належить Малій академії наук України, її територіальним відділенням.

У зарубіжній школі найчастіше використовують такі форми навчання обдарованих дітей: прискорене навчання; збагачене навчання; розподіл за потоками; створення спеціальних класів і спеціальних шкіл для обдарованих дітей (відокремлене та спеціальне навчання).

Прискорене навчання. Враховує здатність обдарованих дітей швидко засвоювати навчальний матеріал. Прискорене навчання може відбуватися завдяки більш ранньому початку навчання дитини у школі, «перестрибуванню» через класи, переходу до старшої вікової групи, але тільки з деяких предметів, більш ранньому вивченню курсу, який пізніше вивчатиметься всім класом, тимчасовому переведенню обдарованих учнів у спеціальну групу. Але такий темп навчання нерідко породжує нові проблеми, оскільки інтелектуальна перевага дитини не завжди супроводжується психологічною зрілістю. Часто виявляються прогалини у знаннях дитини, які стають помітними на пізніших стадіях навчання.

Збагачене навчання. Використовують у роботі з класами, в яких навчаються діти з різними здібностями. Збагачена якісно програма має бути гнучкою, передбачати розвиток продуктивного мислення, індивідуальний підхід при її використанні, створювати умови, за яких учень міг би навчатися з притаманною йому швидкістю, самостійно вибирати навчальний матеріал, методи навчання [26].

Розподіл за потоками. Передбачає розподіл дітей на однорідні групи (потоки). У таких групах діти не відчувають дискомфорту, спричиненого конкуренцією, темп навчання відповідає їх здібностям, є більше можливостей для надання допомоги тим, хто її потребує. Але з часом ці групи знову стають неоднорідними, виникають проблеми, зумовлені внутрішньою диференціацією. Серед негативних рис такого підходу - відбір до груп за соціальними критеріями, зниження мотивації у навчанні, послаблення змагальності в класі.

Створення спеціальних класів і спеціальних шкіл для обдарованих дітей. Зумовлене тим, що обдаровані діти краще почуваються з рівними собі за інтелектуальним розвитком. Проте більшість зарубіжних учених вважають це недоцільним, оскільки за такої форми навчання певною мірою відбувається соціальна дезінтеграція обдарованих особистостей: навчання ізольовано від ровесників може мати негативні наслідки для їх загального, соціального та емоційного розвитку.

Робота з обдарованими дітьми відбувається за спеціальними програмами, які акцентують увагу на певних сильних сторонах особистості (посилююча модель), або на слабких (коригуюча модель), посилюють сильні сторони, щоб компенсувати слабкі (компенсуюча модель).

Вибір форми навчання залежить від можливостей викладацького колективу, його здатності й уміння налагодити навчання відповідно до результатів діагностичного обстеження дітей, стимулювати їх когнітивні (лат. знання, пізнання) здібності, індивідуальні особливості кожної дитини.

Щоб організувати ефективну навчальну діяльність, необхідна вдумлива робота соціального працівника. Звичайно, знайти підготовленого викладача, який володіє сукупністю необхідних психологічних знань і особистісних якостей майже неможливо, окрім відмінних фахівців, які не знаючи специфіки роботи з юними талантами, інтуїтивно відчують, як потрібно організувати роботу з ними. Однак таких людей одиниці, а інтуїція обов'язково повинна підкріплюватися реальними знаннями, щоб не втратити свою прогностичну можливість. Тому потрібна спеціальна робота по підготовці соціальних працівників до роботи із здібними дітьми.

В школі організувати таку роботу дещо складніше, оскільки велике навантаження, мала зарплата, що примушує шукати приробітки, обмежують вільний час соціальних працівників, який можна було б використати для самоосвіти. Однак, в школах функціонує науково-методична рада, яка розробляє стратегію викладання, визначає наукові проблеми, які потребують дослідження, виробляє методичні поради, вивчає досвід роботи колег інших шкіл і організовує роботу методичного семінару, який проводиться раз на місяць. Цикл цих семінарів і може бути присвячено означеній проблемі.

Аналіз наукових праць дозволяє виділити основні етапи в роботі по підготовці соціального працівника до роботи із обдарованими дітьми.

Вивчення і з'ясування сутності поняття “обдарованість”.

Виявлення специфічних особливостей поведінки талановитих дітей різних вікових груп.

Оволодіння способами виявлення обдарованих дітей.

Ознайомлення з основними принципами складання навчальних програм для роботи із здібними дітьми. Виділення основних концептуальних розділів програми.

Формування необхідних особистісних якостей.

Специфіка фізичного і психічного розвитку обдарованих дітей породжує необхідність укладення спеціальних навчальних програм. В Україні немає уніфікованої стандартної програми, яка б передбачала

особливості навчання талановитих дітей. Однак існує низка авторських програм.

Основні засади, які необхідно враховувати при складанні програм.

Індивідуальний підхід в оцінці здібностей кожної окремої дитини.

Співпраця соціального працівника і учня, основна мета якої, - формування позитивної Я-концепції дитини і усвідомлення нею власних можливостей.

Тісна співпраця сім'ї і школи. Залучати до сумісної роботи батьків, які сприяють розвитку потенційних можливостей дітей вдома, підтримують їхню унікальність і індивідуальність.

Збалансованість навчального матеріалу, яка забезпечує реалізацію різнобічних інтересів школярів.

Спілкування з обдарованими однолітками. Тому бажано створення спеціальних класів, груп, шкіл.

Вдосконалення професійних вмінь соціальних працівників, розширення їхнього інтелектуального потенціалу, реалізація наукових інтересів, набуття досвіду дослідницької діяльності.

Сприяння визначенню і усвідомленню школярами навчальної мети.

Розвиток творчих здібностей.

Залучення до роботи талановитих педагогів і науковців.

Гнучкість. Програма повинна враховувати підготовку, світогляд учнів, їхні інтереси і потреби.

Необхідною умовою в роботі з талановитими дітьми є участь соціального працівника у складанні програм. Вони повинні розроблятися з врахуванням інтелектуального і творчого потенціалу педагогів, які працюють. Серед обов'язкових рис особистості соціального працівника психологи виділяють:

позитивну Я-концепцію, яка забезпечує педагогу віру в успіх, у власні сили, в свою компетентність, бажання творчо працювати, підтримуючи добрі

стосунки з дітьми, адже невпевненість соціальних працівників у власних силах породжує зневагу учнів;

цілеспрямованість і наполегливість. Ці риси дозволяють свідомо займатися роботою, активно працювати по одній із аргументовано вибраних методик, не розмінюючись на сумнівні експерименти;

зрілість, яскравим виявом якої, є чітко усвідомлені цілі і завдання. Такі спеціалісти навіюють впевненість у собі, викликають повагу з боку дітей і колег;

емоційна стабільність забезпечує надійний зразок для наслідування дітям;

чуйність;

інтелект. Інтелектуальна здібність, яка виявляється в вільному володінні базовими поняттями, які належить засвоїти дітям; інтелектуальна компетентність, щоб свідомо сприяти розвитку дітей, поступовому їх переходу з перцептивного рівня на діяльнісний.

Крім цього необхідно передбачати підвищення кваліфікації педагогів за місцем роботи. Бажане введення днів для самоосвіти. Результатом такої роботи може бути зошит індивідуальних досягнень. Тільки тоді, коли людина чітко усвідомлює мету, робота ефективна [3: 40].

Підготовка соціального працівника до роботи з обдарованими дітьми

Наукова психологія ще не визначилася остаточно щодо питань, пов'язаних з явищем обдарованості (у тому числі інтелектуальною творчістю) як певним: відхиленням від норми у континіумі: творча обдарованість - репродуктивність; інтелектуальна обдарованість - низький інтелект. Обдарованість як максимальне виявлення здібностей, що зумовлене «емоційною енергетикою», й досі залишається проблемою нез'ясованою. Більшість психологів вважають, що на даному етапі розвитку наука не здатна розв'язати цю проблему, тому варто займатись практикою. Зокрема, в Україні це втілюється через створення спеціалізованих шкіл, закладів нового типу, проведення конкурсів тощо.

Єдиних рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує й не може існувати, адже кожна дитина - унікальна особистість зі своїми перевагами і недоліками. Тому головним є пошук ключа - індивідуального підходу до кожного учня, зокрема учня обдарованого, з вираженою індивідуальністю, незалежністю. Незалежність - риса творчо обдарованої дитини. З такими дітьми, з одного боку, працювати легше, бо вони мають високі розумові здібності, а, з іншого, - важче, оскільки ці діти «знають собі ціну», потребують багато уваги, особливого ставлення. До того ж робота з ними вимагає значних професійних і педагогічних знань від соціального працівника. Адже навчання - процес технологічний і його, як і на виробництві, легко зіпсувати, порушивши технологію. Шкода від цього може бути величезна, бо «виробом» виступає жива особистість учня.

Прийнято виділяти три групи соціальних працівників, робота яких однаково важлива для розвитку обдарованих дітей.

Перша група - вчителі, які здатні зацікавити предметом, створити атмосферу емоційного захоплення.

Друга - вчителі, які навчають техніки виконання (наприклад, певних дослідів), закладають основи майстерності.

Третя група – вчителі, які виводять на високий професійний рівень.

Поєднання всіх цих учительських особливостей в одній особі - явище надзвичайно рідкісне.

До якої б із зазначених груп не належав учитель, він має бути на-самперед вихователем. Головною метою сьогодні є виховання унікальної цілісної творчої особистості, здатної на свідомий та відповідальний вибір за різних життєвих обставин. Тому соціальному працівнику для навчання обдарованих дітей необхідно знати їхні психологічні особливості, перейматися проблемою й інтересами; володіти здатністю їх розпізнавати, активізувати, і розвивати; мати віру в учня, емпатичне розуміння, фасалітаційні здібності, бути конгруентним, доброзичливим в оцінці дій учня, вміти поставити себе на місце дитини; бути фахівцем вищого ґатунку -

володіти належними предметними, психолого-педагогічними і методичними знаннями; мати високий рівень інтелекту, широку ерудицію, творчий світогляд. Він також має постійно самовдосконалюватись - вчити і вчитись сам; бути ентузіастом, цілеспрямованим, наполегливим, впевненим у своїх силах, принциповим у важливих питаннях і водночас гнучким, коли йдеться про другорядне. Йому потрібно мати організаційні здібності для створення атмосфери творчості, розкнутості, вільного ділового спілкування, приятного мікроклімату, спонукання до творчості, вміння слухати. Важливо володіти даром навчання, вміти аргументовано переконувати; бути неупередженим, справедливим, емоційно врівноваженим, тактовним, щоб не вплинути негативно на прагнення дитини до творчості, на її етичні вчинки; бути здатним до самоаналізу, самокритики, перегляду своїх позицій, виваженості вчинків; налагоджувати з учнями партнерські стосунки згідно з педагогікою співробітництва, не переходячи при цьому до панібратства; надавати дітям свободу вибору і прийняття рішень; володіти високим рівнем пізнавальної і внутрішньої мотивації, адекватною самооцінкою, внутрішнім локусом контролю тощо. Як відомо, лише особистість може виховати особистість і тільки талант може виростити новий талант.

Результати анкетування обдарованих дітей засвідчили, що вони вважають більш важливим почуття поваги до соціального працівника, ніж почуття любові. Любов - почуття неусвідомлюване (не знаєш, за що людину любиш), а повага - усвідомлюване. Учень може назвати, за що саме поважає соціального працівника. І на першому місці - високий фах учителя.

Шанований педагог для обдарованих - передусім чудовий предметник, що знає і любить свій предмет. Соціальний працівник допомагає дитині долати розрив між теорією і практикою. За дослідженнями Е.П. Торренса, співробітництво дітей з соціальними працівниками-менторами (вихователь, порадник, наставник. За ім'ям наставника Телемаха, сина Одиссея), яких вони поважають, забезпечило вищі творчі досягнення дітей у порівнянні з їхнім IQ і порівняно з дітьми, що працювали самостійно. Отже, роль такого

соціального працівника величезна, він впливає на майбутнє життя дитини, її професійний вибір.

Як відомо, кожна дитина - мікрокосм індивідуальних особливостей, рис, які відрізняють її від інших. Але все ж можна виділити деякі загальні поради щодо роботи з обдарованими дітьми, що викристалізувалися в процесі експериментального викладання.

1. Однаково шкідливі як зневага до успіхів учня, а іноді й приниження їх, так і надмірне захвалювання індивідуальних здібностей на фоні класу, що може викликати, з одного боку, ревності, роздратування і навіть відразу однолітків, а з іншого, - перфекціонізм - «зіркову хворобу» обдарованої дитини. Краще залучити до спільних занять. Наприклад, при розподілі учнів на ланки обдарованих призначити ланковими. Тоді заняття навіть проведене у вигляді змагання принесе перемогу всій групі, а не лише обдарованому, здібному учню. А взагалі краще уникати елементів змагання у роботі з обдарованими.

2. Оскільки обдаровані діти не сприймають суворо регламентованих, однотипних занять і завдань, що не дають змоги їм працювати на повну силу інтелекту, то навчальну діяльність на уроках треба організувати таким чином, щоб приділити увагу обдарованим. Наприклад, урізноманітнити завдання і програму в цілому, виділити час на консультації, надати можливість учням самим обирати рівень складності завдань для самостійної роботи, заохочувати допитливість, цілеспрямованість і незалежність в діях, розвивати ініціативу, гнучкість мислення, уяву тощо. Отже, у навчанні обдарованих, як і всіх технологіях особистісної орієнтації, потрібно знайти методи і засоби, що відповідають Індивідуальним особливостям кожної дитини. Для цього враховуються результати психодіагностики, перебудовується зміст освіти у напрямі добору для окремого індивіда, змінюється організація діяльності дітей щодо визнання ролі учня у власній освіті, застосовуються нові методи і засоби навчання, наприклад, комп'ютер. Іншими словами, створюються умови для творчості і самоактуалізації особистості, формування внутрішньої

мотивації творчої діяльності, надання можливості вибору учнем свого стилю навчання, частково змісту навчання, реалізації особистісного потенціалу в освіті через здійснення відповідних видів діяльності.

3. Рання діагностика дитячої творчості і створення умов для індивідуалізації навчання буде практичною реалізацією розвитку творчо обдарованого учня.

4. Розвиток творчої обдарованості неможливий без дотримання принципів розвивального навчання, висунутих А. М. Матюшкіним, - проблемності, індивідуалізації, діалогічності. Вони потребують переорієнтації навчання з предметного на процесуальне й мотиваційне.

5. Основним у розвитку творчого потенціалу, за О. Яковлевою, є принцип трансформації когнітивного змісту в емоційний. Він означає, що для розвитку творчої обдарованості дітей необхідно систематично повертати їх до власних емоційних переживань. Адже міцно запам'ятовується лише те, що сильно вплинуло на душу, викликало шквал емоцій.

6. У навчанні обдарованих дітей необхідно дотримуватись науки про цілепокладання. Вона доводить необхідність обговорення кінцевих цілей і передбачуваних результатів ще на початковому етапі діяльності. Тобто учні мають усвідомлювати, що, як і навіщо їм належить виконувати.

7. Одним з основних принципів навчання обдарованих є створення стану безвиході (за Сократом) або розвивального дискомфорту (більш сучасний термін), з якого учень повинен шукати вихід, приймати для цього певні рішення й чинити певні дії.

Якості, якими має володіти соціальний працівник для роботи з обдарованими дітьми:

1. Бути доброзичливим і чуйним.
2. Розбиратися в особливостях психології обдарованих дітей, відчувати їхні потреби та інтереси.
3. Мати високий рівень інтелектуального розвитку.
4. Мати широке коло інтересів.

5. Бути готовим до виконання різноманітних обов'язків, пов'язаних із навчанням обдарованих дітей.

6. Мати педагогічну і спеціальну освіту.

7. Володіти почуттям гумору.

8. Мати живий та активний характер.

9. Виявляти гнучкість, бути готовим до перегляду своїх поглядів і до постійного самовдосконалення.

10. Мати творчий, можливо, нетрадиційний особистий світогляд.

11. Бути цілеспрямованим і наполегливим.

12. Володіти емоційною стабільністю.

13. Уміти переконувати.

Виховання творчої особистості – завдання педагогів

Кредо творчих учителів школи:

Я маю творчий потенціал.

Я хочу реалізувати його.

Я певен, що мені все вдасться.

Я схильний ризикувати.

Я вмію бачити проблему і можливості її розв'язання.

Я маю критичне і гнучке мислення.

Я в пошуку!

Я виховую творчу особистість!!!

Кожна обдарована (талановита) дитина – індивідуальність, яка потребує особливого підходу. А створити умови для виявлення обдарованості – суто педагогічне завдання, яким переймається адміністрація закладу, класні керівники, керівники гуртків, секцій, студій.

Важливим критерієм визначення обдарованої (талановитої) дитини, як вважають педагоги школи №3 м. Василькова, є чисельні тести, рекомендовані психолого-педагогічною літературою. Проте практика їх використання виявила, що вони не є універсальним методом визначення обдарованості, оскільки навіть у найточніших із них імовірність не

перевищує 70-80%, а тому тестування доповнюємо спостереженням за дітьми. Розібратися в деяких підходах до виявлення ознак обдарованості в процесі безпосереднього спостереження за дитиною допомагає створена творчою групою педагогів школи матриця для виявлення ознак обдарованості у дітей.

Матриця для виявлення ознак обдарованості у дітей

Позитивні якості:

1. Дитина має чудову пам'ять.
2. Для вихованця характерна багата уява.
3. Дитина вміє створити в уяві альтернативні системи.
4. Має розвинену оперативну пам'ять і логічне мислення.
5. Прагне до активного дослідження навколишнього світу.
6. Вихованець успішний у багатьох починаннях.
7. Має позитивну установку на творче виконання завдань.
8. Дитина наполеглива у своїх діях, нерідко наближена до самовпевненості.
9. Характеризується величезною допитливістю.

Негативні якості:

1. Чітко визначений егоцентризм.
2. Прагнення до товариства старших дітей та дорослих.
3. Гостра реакція на несправедливість.
4. Нестримність почуттів та емоцій.
5. Нечіткість у розмежуванні реальності та фантазії.

Останні п'ять ознак свідчать самі про себе: виховання дитини - справа дуже складна і серйозна. Критичний аналіз наукових праць та практичного досвіду дає змогу зробити висновок, що рутинне виховання, побудоване на традиційних прийомах, згубно впливає на обдаровану натуру, яка зазвичай сама заявляє про себе, ускладнюючи життя консервативних дорослих і змушуючи їх шукати нестандартні виховні підходи. Тому, опрацювавши літературу і врахувавши поради фахівців-психологів,

використавши досвід роботи з цього питання, накопичених в інших навчальних закладах області та України, творча група педагогів створила пам'ятки «Що повинен знати педагог, який виховує обдаровану дитину?» та «Модель компетентності педагога, який працює з обдарованою дитиною», на основі яких буде свою роботу з обдарованими дітьми вся творча громада педагогів школи. (Додаток 2,3)

2.2. Технології соціально-педагогічної роботи з обдарованими дітьми

Одне із завдань соціально-психологічної служби загальноосвітнього закладу є виявити обдаровану дитину, створити банк даних про обдарованих дітей школи, допомагати учням розв'язувати проблеми, пов'язані з обдарованістю, співпрацювати з педагогічним колективом. У роботі з обдарованою дитиною соціальний педагог повинен знати і уміти:

- виявляти здібності та проводити корекційне виховання;
- визначати особливості взаємин у сім'ї;
- знаходити шляхи порозуміння з обдарованою дитиною;
- налагоджувати зв'язки з батьками;
- здійснювати постійний зв'язок між викладачами;
- здійснювати правовий захист;
- створювати умови для реалізації їх інтересів і здібностей;
- організовувати творчу діяльність у позакласній та позашкільній роботі.

Аби уникнути хаосу в соціально-педагогічній роботі з дітьми, у яких високий рівень здібностей, необхідно у план роботи соціального педагога включати ефективні методи і форми роботи з дітьми, учителями, батьками і спрямовувати їх на вдосконалення середовища, яке має забезпечити умови для розвитку творчого потенціалу і гармонійного розвитку особистості.

Завдання адміністрації школи, класних керівників, керівників гуртків, секцій, студій, бібліотеки є створити умови для розвитку обдарованої дитини.

При цьому вчитель повинен користуватися такими правилами:

- не розхвалювати учня за індивідуальні успіхи, а заохочувати до спільних занять з іншими дітьми;
- не використовувати елементи змагання, адже обдарована дитина буде завжди переможцем;
- не принижувати і не підкреслювати індивідуальної відмінності обдарованої дитини;

ЗРАЗОК ПЛАНУ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

	Зміст роботи	Термін виконання	Відповідальний
1.	Робота з учителями: 1. Семінари 2. Тренінги	За планом роботи психологічної служби і школи	Соціальний педагог, заступники директора, керівники м/о Психолог
2.	Виявлення обдарованих та здібних дітей	Постійно	Соціальний педагог, психолог, учителі
3.	Супровід	Постійно	Соціальний педагог, психолог
4.	Робота з батьками	За планом роботи служби і школи	Соціальний педагог, адміністрація школи
5.	Інформаційно-методичне забезпечення	Постійно	Соціальний педагог, адміністрація школи, бібліотекар

У методика соціально-педагогічної діяльності варто включати ефективні методичні прийоми:

- заохочення до спільної діяльності;
- створення атмосфери розкутості;
- поблажливість до можливого безладу;
- схвалення результатів діяльності в певній галузі, для стимулювання бажання випробувати себе в іншій галузі;
- заохочення учнів створити власний проект;
- стимулювання до самостійної роботи;
- надання свободи вибору.

Важливий момент у методиці соціально-педагогічної діяльності займає соціальний захист обдарованих дітей - це насамперед пом'якшення для них негативних наслідків мікросоціуму, створення умов для реалізації їх інтересів і життєво необхідних потреб.

Соціальний захист здійснюється на двох рівнях: місцевому і загальнодержавному і ґрунтується на принципах гуманістичної спрямованості та орієнтації національних та загальнолюдських цінностей.

Загальнодержавний рівень включає такі аспекти здійснення соціально-педагогічного захисту:

- здійснення державної соціальної дитячої політики;
- реалізація спеціальних державно-громадських соціальних дитячих програм як комплексних, так і цільових;
- удосконалення законодавчого забезпечення і захисту дітей.

На місцевому рівні передбачається створення соціальних служб психолого-педагогічної підтримки і допомоги обдарованим дітям, у яких соціально-педагогічна діяльність буде спрямовуватися у таких напрямках: організація діагностичної, консультативної підтримки; надання матеріальної підтримки і житла; забезпечення необхідним дидактичним матеріалом; перепідготовка педагогічних кадрів і визначення спеціальної оплати вчителям, які працюють з обдарованими дітьми. Метою захисту і підтримки є:

- навчання обдарованої дитини навичкам психологічної стійкості у психотравмуючих ситуаціях;
- навчання саморегуляції;
- набуття вміння адаптації у соціально значущому середовищі (сім'я, школа, група ровесників тощо) без зниження потреби в реалізації обдарованості;
- набуття вміння запобігати небезпеці (вживання наркотиків, алкоголю);
- набуття навичок лідерства і спілкування на продуктивному рівні;
- творчий саморозвиток;
- навчання батьків розпізнання небезпеки, яка загрожує обдарованій дитині.

Методика роботи соціального педагога є різноплановою, але підхід до вирішення проблеми - суто індивідуальний. Соціально-педагогічна діяльність має носити поліпрофесійний і поліфункціональний характер. Соціальний педагог має входити до творчих і галузевих груп (лікарів, юристів, психологів, економістів тощо), що сприятиме вирішенню проблем обдарованих дітей.

Кожна обдарована чи надзвичайно здібна дитина у школі вимагає від соціального педагога постійного супроводу - це комплексний метод, який забезпечує створення умов для реалізації індивідуальних творчих здібностей.

Для цього потрібно розробити і впроваджувати соціально-педагогічну програму (проект) супроводу, яка може включати такі розділи:

1. Теоретичне обґрунтування і кінцевий результат реалізації проекту.
2. Концепція, у якій зазначається мета, завдання, умови застосування.
3. Технологічна карта, де визначається покроковий опис супроводу:
 - виявлення обдарованих і здібних дітей;
 - методична робота з педагогами;
 - реалізація програми;
 - аналіз результативності навчальних успіхів дитини в урочній діяльності;
 - аналіз результативності навчальних успіхів дитини в позаурочній діяльності.
4. Способи визначення результату.

5. Переваги індивідуального супроводу.

6. Застереження від помилок.

Методика соціально-педагогічної діяльності з обдарованими дітьми включає:

1. Виявлення обдарованості дитини.

2. Визначення напрямку обдарованості.

3. Планування роботи згідно виявленого напрямку за приблизним зразком:

- корекційне виховання;
- загальна організація діяльності;
- спеціальна організація діяльності;
- організація виховання;
- організація навчання;
- організація діяльності з батьками;
- превентивне виховання.

4. Організація і здійснення запланованої діяльності.

5. Перевірка результативності діяльності.

6. Соціальний контроль і всебічна соціальна підтримка і захист. Отже, соціально-педагогічна діяльність з обдарованою дитиною повинна спрямовуватися на створення інтересу до шкільного навчання, задоволення потреб дитини у інших пізнавальних запитах, допомогу вчителям у створенні методики навчання і розробки моделі компетентності педагогічних працівників, які працюють з обдарованою дитиною.

Протягом багатьох століть обдарованість розглядалася кілька автономно від соціально-педагогічної практики. І відбувалося це в першу чергу тому, що пошуки були затребувані системою освіти. Основна увага дослідників була звернена не на сам феномен обдарованості як особистісне утворення або соціально-психологічне явище, а на проблему його походження (божий дар чи земне). Основними видами обдарованості було прийнято вважати інтелектуальну та творчу обдарованості.

Значні зміни в поглядах учених початку ХХ століття були викликані визнанням наукової діяльності як вищого виду творчості. Велика частина філологів, психологів, педагогів були схильні прояв вищої обдарованості бачити в науковій творчості і науковому мисленні.

В даний час спостерігається підвищений інтерес до проблеми обдарованості, до проблем виявлення, навчання і розвитку обдарованих дітей і, відповідно, до проблем підготовки педагогів для роботи з ними.

Обдарованість зараз визначається як здатність до видатних досягнень в будь-якій соціально значущій сфері людської діяльності, а не тільки в академічній області. Обдарованість слід розглядати як досягнення і як можливість досягнення. Сенс утвердження в тому, що потрібно брати до уваги і ті здібності, які вже виявилися, і ті, які можуть проявитися.

Проблема обдарованості являє собою комплексну проблему, в якій перетинаються інтереси різних наукових дисциплін. Основними з них є проблеми виявлення, навчання і розвитку обдарованих дітей, а також проблеми професійної та особистісної підготовки педагогів, психологів та управлінців освіти для роботи з обдарованими дітьми.

З психологічної точки зору необхідно зазначити, що обдарованість є складний психічний об'єкт, в якому нерозривно переплетені пізнавальна, емоційна, вольова, мотиваційна, психофізіологічна і інші сфери психіки людини.

Особливості, властиві обдарованим, збагачують наше життя у всіх її проявах і роблять їх внесок у неї надзвичайно значущим. По-перше, обдарованих відрізняє висока чутливість у всьому, у багатьох високо розвинене почуття справедливості, вони здатні чутливо вловлювати зміни в суспільних відносинах, нові віяння часу в науці, культурі, техніці, швидко і адекватно оцінювати характер цих тенденцій у суспільстві.

Друга особливість - пізнавальна безперервна активність і високо розвинений інтелект дають можливість отримувати нові знання про навколишній світ. Творчі здібності тягнуть їх до створення нових концепцій,

теорій, підходів. Оптимальне поєднання в обдарованих дітей інтуїтивного і дискурсивного (дискурсивний - розумовий; обґрунтований попередніми судженнями) мислення (у переважній більшості випадків при домінуванні першого над другим) робить процес отримання нових знань дуже продуктивним і значущим.

По-третє, більшості обдарованих властиві велика енергія, цілеспрямованість та наполегливість, які в поєднанні з величезними знаннями і творчими здібностями дозволяють втілювати в життя масу цікавих і значущих проектів.

Серед педагогів і психологів існує, як мінімум, дві точки зору на навчання обдарованих. Згідно з однією з них, для навчання обдарованих дітей необхідно створювати спеціальні класи та спеціальні освітні установи. Відповідно до іншої точки зору, обдаровані діти повинні навчатися разом з усіма дітьми, інакше вони не навчатися жити серед «нормальних» людей, спілкуватися і працювати з ними.

Поки немає комплексної діагностики, що дозволяє визначити загальну і специфічну обдарованість, схильність дитини до того чи іншого виду творчості. Обдарованість виявляється тільки тоді, коли їй якимось чином вдалося проявитися і закріпитися. Ще не повністю враховується той факт, що в силу особистісних особливостей обдаровані діти найбільш чутливі до неадекватних оцінок, несправедливих і негативних впливів. У цій області є дефіцит знань про особливості поведінки і мислення обдарованих дітей, їх особистісному розвитку та вихованні.

Практична реальність висвічує і те, що школа відчуває особливі потреби в підручниках і програмах, у яких враховувалися б індивідуальні запити і інтереси обдарованих дітей. У програмах не закладаються альтернативні шляхи просування талановитої дитини за межі курсу. І тому велике значення в розвитку обдарованої дитини відіграє система додаткової освіти. Позашкільні гуртки, студії, творчі майстерні (тут, може бути, основна

роль належить установам культури!) Дають можливість реалізовувати інтереси, які виходять за рамки шкільної програми.

На закінчення необхідно нагадати, що робота педагога з обдарованими дітьми - це складний і ніколи не припиняється процес. Він вимагає від учителів і вихователів особистісного зростання, хороших, які постійно оновлюються, знань в області психології обдарованих і їх навчання, а також тісної співпраці з психологами, іншими вчителями, адміністрацією і обов'язково з батьками обдарованих. Він вимагає постійного зростання майстерності, педагогічної гнучкості, вміння відмовитися від того, що ще сьогодні здавалося творчою знахідкою і сильною стороною.

Робота з обдарованими дітьми виступає одним з варіантів конкретної реалізації права особи на індивідуальність. Взагалі масове освіта є одним з найбільш важливих інститутів сучасного суспільства. Це утворення за самою своєю природою зобов'язана дбати, в першу чергу, про більшість учнів. Однак орієнтована на середній рівень школа не дуже добре пристосована для тих, хто відрізняється від цього середнього рівня, як у бік менших, так і великих здібностей.

На жаль, ще дуже мало зроблено для дітей, переважаючих свою вікову норму в різних відносинах. Між тим, саме високо обдаровані люди здатні внести найбільший внесок у розвиток суспільства, і тринькати таланти є недозвільною помилкою для розвитку будь-якої держави.

Соціальні працівники і соціальні педагоги при визначенні обдарованості розглядають такі параметри: випереджуючий інтелектуальний і психологічний розвиток, виражені фізичні дані. У соціальній педагогіці яскравими рисами прояву обдарованості вважають: почуття справедливості, особистісну систему цінностей, яскраву уяву, почуття гумору, розв'язання недопустимих проблем, перебільшення страху. Поняття обдарованості (діагноз) і навчання здібних (прогноз) дітей є спірним. До деякої міри проблему можна вирішити при правильному визначенні унікальності і

культивуванні здібностей, талантів, загальної і спеціальної обдарованості, встановленню її видів за допомогою спеціальних методик діагностики.

Основними ознаками обдарованості виступають творче спрямування і розумова винахідливість. Але ці ознаки переважно можуть бути віковими, набутими. Тому поняття "діагноз" і "прогноз" стосовно розумових здібностей є диференційованим.

Дефекти навчально-виховного процесу, пов'язані з навчання обдарованої дитини, негативно впливають на особистість, ускладнюють її життя, створюють проблеми. Проблеми обдарованих дітей:

- прояв агресивних реакцій: непряма агресія, вербальна агресія, фізична агресія;
- неприязнь до школи;
- ізоляція від однолітків;
- конформізм;
- занурення у філософські проблеми (потойбічне життя, релігійні вірування);
- невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитком;
- почуття незадоволеності;
- гіперчутливість;
- потреба в увазі дорослих та ін.

Важливо у соціальній роботі здійснювати діяльності виявити явну і приховану обдарованість, провести відповідну корекційну роботу, яка полягатиме у спеціально створених умовах для пристосування до життя в середовищі, подоланні або послабленні недоліків чи дефектів її соціалізації.

Соціальна робота проводиться через діяльність, що включає супровід обдарованих дітей, роботу з оптимізації навчально-виховного процесу і роботу з батьками обдарованої дитини.

Робота з обдарованими дітьми включає:

- психодіагностику дітей з високим інтелектуальним потенціалом;
- виявлення обдарованих і талановитих дітей;
- індивідуальні психолого-педагогічні консультації для дітей та їх батьків;

- групова робота з розвитку комунікативних навичок, креативності. Робота з оптимізації навчально-виховного процесу передбачає допомогу вчителю у:
- визначенні індивідуального підходу до навчання і виховання учнів;
- підготовці розвиваючих завдань для розвитку пам'яті, уваги, уяви, мислення;
- доборі методів і створенні методики навчання обдарованих дітей.

Важливою особливістю соціально-педагогічної роботи з обдарованими дітьми є її посередницький характер між учнями і різноманітними соціальними інститутами і закладами.

Підготувавши вчителів до роботи з обдарованими дітьми, повідомивши що деякі з дітей продемонструють виняткові здібності, Розенталь і Якобсон стали чекати, що ж станеться далі. Періодично протягом року вони проводили спостереження за динамікою успішності учнів, а в кінці року перевірили усіх дітей за допомогою тесту IQ. Очікування стали реальністю. З'ясувалося, що реальний приріст показника IQ залежав від інформації, яку отримали вчителі: у тих дітей, які, на думку вчителя, були розумово більш здібними, приріст IQ був більший, ніж у тих дітей, які, на думку вчителя, були менш здібними.

Таким чином, упередженість учителя відносно дитини впливала на ту навчальну роботу з обдарованими дітьми, яку він з ціма учнями проводив. Згодом висновки Розенталя і Якобсона були підтвержені у ряді інших експериментальних досліджень.

Надії, які вчителі покладали на своїх учнів, навіть якщо вони не висловлені вголос, допомогли школярам повірити у себе і вчитися відповідним чином. Численні дослідження показали, що люди не усвідомлено прагнуть відповідати тому рівню розвитку, який від них очікується, причому як вищому, так і нижчому.

Наш дослідницький проект, спрямований на пошук способів виявлення потенційної обдарованості, форм, методів роботи з обдарованими дітьми, має всі підстави для того, щоб дати очікувані результати, тобто допомогти

визначити умови, за яких пересічні учні змогли б у повній мірі виявити природні психологічні можливості і досягти найвищого рівня свого розвитку.

Але ж для цього потрібні відповідні форми, методи роботи і соціально-педагогічний інструментарій, за допомогою якого ми б мали можливість діагностувати потенційні задатки та здібності дітей та обґрунтувати імовірність їхнього розвитку до рівня обдарованості.

Важливою особливістю сучасного розуміння обдарованості є те, що це явище розглядається не як статична, а як динамічна характеристика, що реально існує в русі, постійному розвитку (Ю.Д. Бабаєва, А.І. Савенков та ін.). За такого розуміння вважається доцільним визначити провідні фактори формування обдарованості дитини, за наявності яких підвищується вірогідність прояву неординарних здібностей особистості. Такими факторами пропонується вважати психофізичний потенціал особистості та сприятливий вплив середовища.

Біологічними передумовами обдарованості є: задатки, як вроджені анатомо-фізіологічні особливості людини, що зумовлюють розвиток здібностей (до музики, малювання, математики, спорту тощо); здібності – індивідуальні якості особистості, які виявляються у певній діяльності і які забезпечують успіх саме в цій діяльності; схильності – емоційне ставлення, конкретна вибіркова спрямованість на певну діяльність, що заснована на інтересі до цієї діяльності, потреби у її здійсненні, бажанні виконувати, досягати у ній успіху. Система задатків, схильностей і здібностей у комплексі і є найважливішою рушійною силою самовираження особистості, яка забезпечує виконання нею діяльності на високому рівні і досягнення значних успіхів.

Соціально-педагогічна характеристика обдарованої особистості.

Наступним кроком у визначенні наявності у дитини потенційної обдарованості є організація педагогічного спостереження за її поведінкою та аналіз її дій та вчинків, пов'язаних з проблемними ситуаціями у житті. Критеріальними засадами цих діагностичних процедур, по перше, може

служувати загально визнана структура розвиненої обдарованості. А по-друге, за допомогою методу вибіркового аналізу наукової та художньо-публіцистичної літератури можна виявити сукупний перелік психологічних характеристик, притаманних обдарованій людині.

Структура розвиненої обдарованості складається з трьох основних підструктур:

а) високої пізнавальної активності, яка базується на високому рівні сенсорних (увага, сприймання, пам'ять) та інтелектуальних (дивергентне і конвергентне мислення, критичність мислення, здатність до узагальнення і прогнозування);

Отже, те, що дитина обдарована, можна припустити, якщо її інтелектуальні здібності перевищують стандартний рівень, до вирішення проблем і завдань вона застосовує творчий підхід, а також у неї наявний високий рівень мотивації досягнень.

Особлива якість обдарованих дітей – їх здатність прогнозувати можливі ситуації, способи розв'язання проблем, внутрішньо програвати ситуації ризику й небезпеки, а також знаходити можливі виходи із таких ситуацій.

Обдаровані діти часто є оригінальними у поведінці та спілкуванні. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, чутливі до ситуації спілкування, виявляють уміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо), легко вступають у контакт з однолітками, прагнуть до лідерства у спільній діяльності. Обдаровані діти частіше за своїх однолітків обирають роль дорослого в творчих іграх, змагаються з іншими дітьми. Вони не уникають відповідальності, пред'являють високі вимоги до себе, самокритичні; не люблять, коли до них ставляться із захопленням, обговорюють їхню винятковість, талановитість, адже самі знають собі ціну. Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до духовних цінностей.

2.3. Рекомендації для соціальних працівників до соціально-педагогічної роботи з дітьми в закладі освіти

Пропонується узагальнена соціально-психологічна характеристика обдарованої особистості:

- має хорошу пам'ять, добре розвинуте абстрактне мислення;
- як правило, дуже активна і завжди чимось зайнята;

Розкриття потенціалу креативності як показник обдарованої дитини план роботи з обдарованими учнями. Більшістю сучасних психологів проблема розвитку обдарованої дитини розглядається у контексті розкриття її творчого потенціалу, розвитку інтелектуальних здібностей, а також формування особистісно-мотиваційної сфери. К.Д.Ушинський писав про те, що дитина, яка отримала від народження щасливе поєднання інтелектуальних і творчих здібностей, має можливість скористатися ними у майбутньому.

Креативність – це одна з найголовніших умов розкріпачення свідомості – її вихід за межі наявного чуттєвого буття, піднесений, узагальнено-позачасовий погляд на речі, це крок свідомості за обрій усталеного, у світ свободи та творчості.

В ході дослідження досвіду роботи сучасних фахівців соціальної роботи, викладеного у соціально-педагогічній літературі, було визначено найефективніші форми та методи роботи з обдарованими дітьми, розкриття потенціалу креативності, а саме:

реалізація творчого експрес-тренінгу під час проведення шкільних уроків;

налаштування учнів на досягнення успіху;

допомога кожному учневі ставити перед собою посильні завдання, які б відповідали його інтересам і носили дослідницький характер;

Освітній простір життєтворчості особистості як індикатор потенційної обдарованості

Згідно з новітніми ідеями вітчизняної педагогічної науки головною умовою розкриття потенціалу креативності учнівської молоді є перетворення традиційного навчально-виховного процесу, побудованого на засадах суб'єкт-об'єктних відносин педагогів у учнями, на освітній простір життєтворчості, насичений різноманітними інтерактивними заходами за всіма можливими сферами самоздійснення особистості.

Коротка характеристика деяких форм та методів соціальної роботи з обдарованими дітьми:

– ТРВЗ (теорія розв'язання винахідницьких завдань) – пропонує певний набір прийомів мислення, кінцевою метою яких є свідоме досягнення стану «осяяння», підказок інтуїції тощо. Використання алгоритму розв'язання проблемних ситуацій у ході навчального процесу виробляє в учнів такий стиль мислення, в основі якого є гнучкість, оригінальність, чутливість до протиріч, вміння свідомо моделювати ідеальний еталон, психологічно орієнтована думка на його досягнення і домагання цього найкоротшим шляхом.

– Ейдетика – технологія формування ейдетичного мислення, в основі якого запам'ятовування інформації через образи, асоціації й відчуття. В учнів розвивається уява та фантазія, гнучкість мислення, здатність створювати об'ємні й яскраві образи. Відбувається стимулювання роботи правої півкулі головного мозку, що забезпечує розвиток здатності створювати варіативність у розв'язанні творчої задачі, що є основою для активізації креативного мислення та використання його у вирішенні навчальних та життєвих задач.

Принцип відкритих перспектив: будь-який учень, навіть найслабший, може сьогодні спробувати вивчити тільки один сьогоднішній урок, добре написати конспект і відразу одержати свою першу добру оцінку, а там другу, а там третю... Спочатку ці оцінки майже нічого не важать (крім того, що учень старається, але хіба цього мало?); однак поступово приходять і

справжнє знання, а разом з ним і інтерес до предмету. Починаючи з будь-якого дня, кожен може вчитися добре, і це зараз же позначиться на оцінках, це негайно відзначить учитель, скільки б у нього не було учнів.

– Наголошення на будь-яких поліпшеннях

Помічати і відповідним чином відмічати кожен маленький, але успішний крок на шляху до виконання завдання

– Повідомлення про будь які внески

Акцентувати увагу на цінності активності учня в усних відповідях і класних дискусіях, пам'ятаючи, що вони вносять власний внесок у колективну роботу як можуть

Метод соціальної роботи з обдарованими дітьми – проблемні запитання. При вивченні різних тем з предмету підбираються проблемні запитання, на які учень у підручнику готової відповіді не знайде. При цьому для вірної відповіді учню потрібно ще застосувати знання з вивчених раніше розділів. Ще в запитання закладається якась проблемна ситуація, розв'язати яку потрібно неординарним способом.

Наступний метод роботи з обдарованими дітьми – побудова гіпотез. Учні висувають власні гіпотези щодо вирішення наукового завдання. Роблять свої припущення, що можуть стати темою дослідження.

«Виділяти найкраще» – цей метод, відомий як «ефект Розенталя» або ефект Пігмаліона – психологічний феномен, який полягає в тому, що очікування особистістю реалізації пророцтва багато в чому визначають характер її дій та інтерпретацію реакцій оточуючих, що й провокує «само здійснення пророцтва», цей термін винайшов американський соціолог Роберт Мертон у 1948 році для тих пророкувань, які стихійно «керують» поведінкою людей і призводять до очікуваних ними результатів.

Форма роботи з обдарованими дітьми – інтерактивне навчання:

- «запитання – відповідь». Для цього клас поділяється на декілька груп. Кожна група одержує завдання прочитати текст з підручника і скласти запитання до нього. Коли учень замислюється над постановкою запитання, то

в його уяві має бути варіант відповіді, це розвиває логічне мислення. Ланцюжок «запитання – відповідь» сприяє тому, що відповідь породжує нове запитання. Така методика роботи допомагає дитині формулювати певні умовиводи, висловлювати свої думки, доходити правильних висновків.

- «інформаційно – пізнавальна суперечність». Характерна особливість полягає в тому, що елементами є істинні, але, на перший погляд, суперечливі судження. Прийом «Незавершене рішення» – за його допомогою можна визначити рівень пізнавальної активності. Наприкінці уроку вчитель пропонує учням виконати завдання творчого характеру і попереджає, що рішення виявиться досить цікавим і несподіваним. Після обговорення висунутої проблеми учні починають роботу, але не встигають виконати завдання до закінчення уроку. Вчитель, не фіксуючи увагу на тому, що завдання повинно бути завершено, перевіряє його наявність і якість виконання на наступному уроці.

У системі навчання обдарованих дітей надзвичайно велика роль належить педагогам. Враховуючи те, що обдаровані діти навчаються в одній групі з іншими дітьми, педагоги повинні вміти працювати з дітьми, які володіють різними здібностями і особливостями, знати вікові й психологічні особливості розвитку дітей, вміти створювати умови для розвитку пізнавально-творчої діяльності, сприяти розвитку творчого потенціалу дітей.

Розбудова незалежної України потребує змін в структурі системи освіти з метою відтворення інтелектуального потенціалу народу. Молодій державі потрібні енергійні, талановиті люди, які можуть ставити і творчо розв'язувати не лише поточні завдання, а й такі, що відносяться до майбутнього. За таких умов серед головних завдань освітніх закладів на даному етапі розвитку суспільства висувається завдання розвитку здібностей особистості, її творчого становлення, потреби розвитку і уміння самоудосконалюватися. Освітні заклади повинні створювати сприятливі умови для самовираження особистості в різних видах діяльності, розкриття її нахилів, здібностей і обдарованостей.

Висновок до другого розділу

Генії не падають з неба, вони повинні мати можливість отримати освіту й мати умови для розвитку (А.Бебель).

У найновішому словнику української мови зазначено що обдарованим (талановитим) є той, хто має великі здібності; дар (талант) – це видатні природні здібності, хист, обдарування. Ще одне визначення: обдарованість – своєрідне поєднання здібностей (окремих психічних якостей, що обумовлюють можливості людини в тій чи іншій діяльності), єдність, яку вони складають у своїй взаємодії; обдарованість містить у собі здатність до узагальнення, інтелектуальну потенцію, високу креативність та високий рівень мотивації.

Найменш вивчена лідерська або соціальна обдарованість. Така обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, будувати з ними конструктивні взаємини, управляти ними. Ще один тип обдарованості – художня. Цей тип обдарованості, як правило, виявляється у високих досягненнях у художній діяльності – музика, танці, живопис, скульптура, сцена. Психомоторна (спортивна) обдарованість виявляється дуже помітно, але в контексті середньої загальноосвітньої школи не являє спеціального інтересу. Учні зі спортивною обдарованістю часто не зовсім добре вчаться. Це пов'язано насамперед із нестачею часу та належного бажання. Якщо в школярів, що захоплюються спортом, створити відповідну мотивацію, тобто настій, то вони, як правила, можуть чудово навчатися.

Пряме відношення до школи мають таких три типи обдарованості : академічна, інтелектуальна і творча (креативна) з огляду на психологічні, фізіологічні, дидактичні та інші особливості навчання й розвитку обдарованих дітей, основною вимогою до підготовки педагогів для роботи з ними є зміна педагогічної свідомості. А саме, зміна сформованих раніше в даного педагога стереотипів сприйняття учня, навчального процесу і самого себе, спілкування і поводження, методів навчання й виховання, постійне самовдосконалення своєї особистості.

Завдання навчальної та виховної роботи з середніми школярами виходить з їх вікових особливостей, тому необхідно розглянути найважливіші з них. У учнів середнього етапу формується вибірковий пізнавальний інтерес, допитливість. Підлітку нецікаві елементарні завдання, постійний контроль з боку соціального працівника, тобто те, що обмежує його самостійність та ініціативу. В учнів цього віку розвивається критичний підхід до змісту, прийомів, форм навчання, розширюються інтереси, помітно зростає потреба у спілкуванні з однолітками, проявляються нові мотиви учіння, пов'язані з формуванням життєвої перспективи та ідеалів.

- Формами роботи можуть бути групові та індивідуальні заняття на уроках і в позаурочний час, факультативи. Зміст навчальної інформації має

доповнюватись науковими відомостями, які можуть одержати в процесі виконання додаткових завдань у той же час, що й інші учні, але за рахунок вищого темпу обробки навчальної інформації. Вище перелічені аспекти, які мають бути органічно вплетеними в уроці, доповнюються системою позакласної та позашкільної роботи: виконання учнем позанавчальних завдань; заняття у наукових товариствах; відвідування гуртка або участь у тематичних масових заходах (вечорах любителів літератури, історії, фізики, хімії та ін.); огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з ученими тощо.

Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання різноманітних завдань, участь в очних і заочних олімпіадах, конкурсах на кращу науково-дослідну роботу.

ВИСНОВКИ

Узагальнивши дослідження за темою «Технології соціальної роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти», можна зробити такі висновки:

- визначили сутність поняття обдаровані діти — діти, в яких у ранньому віці виявляються здібності до виконання певних видів діяльності. Ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності і можуть бути оцінені під час спостереження за її діями. Ознаки явної обдарованості зафіксовані у її визначені і пов'язані з високим рівнем виконуваної діяльності.

Для оцінки соціального розвитку дитини, творчих здібностей, інтелекту використовують різні психодіагностичні методи, що доповнюються відомостями батьків, даними спостережень за дитиною.

- проаналізували соціально-психологічні особливості обдарованих дітей. Виявлення обдарованих і талановитих дітей — це тривалий процес. Обдарована дитина сама собі допоможе, якщо соціальний працівник творчий, а навчальний процес цікавий, різнобічний, результативний.

Робота з обдарованими дітьми вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової, розвиваючої, творчої діяльності. Вона під силу висококваліфікованим, небайдужим до свого предмета соціальним працівникам. Серед методів навчання обдарованих учнів мають превалювати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання повинні мати творчий, диференційований характер.

- існують різні технології соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей. Схематично зображено в додатку 1. Вчителі повинні послідовно стежити за розвитком інтересів і нахилів учнів, допомагати їм в обранні профілю позашкільних занять. Ефективність надання системи додаткових освітніх послуг обдарованим учням, побудованій на засадах прискорено-збагаченої стратегії навчання, залежить від чотирьох основних факторів: позитивної мотивації навчання учнів; сформованості у них навичок самостійної роботи; наявності висококваліфікованих соціальних працівників з досвідом навчання обдарованих учнів.

- розроблена нами модель обдарованості містила елементи прискореного навчання (традиційне навчання учнів за індивідуальним навчальним планом у поєднанні з самостійною роботою під керівництвом соціального працівника), елементи збагаченого навчання (щотижневі додаткові заняття з обдарованими учнями), елементи прискорено-збагаченого навчання (підготовку до учнівської олімпіади).

Експериментальна робота засвідчила, що розроблена модель із залученням додаткових освітніх послуг ефективно впливає на розвиток обдарованих школярів, на їх академічну успішність. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності соціальних працівників не тільки в роботі з обдарованими учнями, а й у звичайних класах.